

Zrcalo evropskih skupnostnih koristi

Sam, da je vseh 35 držav udeleženk evropske konference o varnosti in sodelovanju sprejelo osnutek sklepnega dokumenta nevtralnih in neuvrščeni držav kot zadovoljivo kompromisno podlago končnega besedila, je videti, da se bo dve leti in pol trajajoči madridski sestanek navsezadnje uspešno končal. Pojem »uspešno« je pri tem treba meriti z merili, ki so se izluščila v dolgotrajnem in z načelnimi nasprotji obremenjenem poskusu oblikovanja evropske kolektivne varnosti, kajti prehod od »soočanja« k »miroljubnem sodelovanju« je v skrajni posledici povezan z vprašanjem razmerja med družbenoekonomskima sistemoma, znotraj tega pa še med blokoma.

Uspeh je torej v tem, da je po obdobju skoraj pretiranih odnosov med obema vodilnima silama nasprotujočih si političnih in vojaških organizacij znotraj konference nastala nekakšna tretja sila, ki je po svojem položaju (nevtralnem ali neuvrščeni) lahko vsaj za toliko splavala nad ostrino blokovskih in sistemskih nasprotij, da je zarisala skrajne meje kolektivnih koristi v letu 1983. Te se zdijo na prvi pogled sicer še bolj širok kompromis med splošnimi varnostnimi prvinami. (te gredo zlasti v korist držav) ter napredkom na področju človekovih pravic (te koristijo v prvi vrsti posameznikom), kot je nastal v Helsinkih leta 1975, toda za primerjavo in za oceno napredka ali padca je vredno upoštevati čas, ki je minil, in v marsičem spremenjen mednarodni položaj. Neenakost pogledov sodelujočih držav je v splošni zaostritvi mednarodnih odnosov prišla v Madridu zelo neposredno od izraza. Najmanj dve vrsti razlag helsinškega sklepnega dokumenta sta v veliki meri hromili delo madridskega nadaljevanja KVSE, tako kot sta že poprej zaznamovali tudi beograjsko srečanje.

Zamisli o izgrajevanju evropske varnosti, kot jo je bilo videti na začetku sedemdesetih let, in ki je že bila izid mnogovrstnih prizadevanj iz minulih obdobij, sta sestavljala enakovredna dela, ki naj bi se vzajemno dopolnjevala in naj bi bila v enaki meri pogoj za dosego končnega cilja (trajnega miru): varnost držav na določenem območju (stanje) in sodelovanje, ki naj vnaša miroljubne spremembe v začetni položaj ter razvija mednarodne odnose (gibanje). Sodelovanje naj bi bilo značilno za odnose med državami na prelomu med obdobjem nezaupanja in obdobjem miroljubnega reševanja spornih vprašanj, ob upoštevanju skupaj sprejetih temeljnih načel. V okviru te zamisli je sodelovanje na vseh področjih odpiralo možnosti za popravek nezadovoljivega stanja v mednarodnih odnosih in naj bi, v skrajni posledici, odstranjevalo potrebo po iskanju varnosti v okviru blokov. Z drugimi besedami, varnost držav bi se povečevala sorazmerno s tem, ko bi se blokovska ureditev zdela manj potreben element varnosti. Varnost bi bila tem večja, čim obsežnejše bi bilo sodelovanje.

Dobrih deset let pozneje, ko so se te zamisli prilgle opaznemu izboljšanju zaupanja v mednarodnem merilu in nato omogočile osnovni kompromis sistemske narave na konferenci v Helsinkih, obeti niso tako rožnati, in ni mogoče brez pridržkov reči, da so se izpolnile optimistične podmene o ustvarjalni moči sodelovanja, tako med državami (zlasti z različnimi družbenimi ureditvami) kot med posamezniki. Če že ni bilo izrecne vrnitve k soočenju kot podlagi tekmujočih meddržavnih odnosov, se je v praksi sodelovanje širilo v precej bolj skromnih okvirih, kot so domnevali. »Spremembe s pomočjo zblizanja« (po znameniti koezistenčni formuli iz tistega časa) so bile zanesljivo bistveno manjše in blokovske strukture precej bolj zagrizene, kot je bilo mogoče domnevati.

Toda, evropska varnost, ki je začela nastajati na prostovoljni podlagi, in ob upoštevanju popolne enakopravnosti sodelujočih držav, je bila od začetka odvisna od konkretnih potreb, ki so jih navrgle tako imenovane danosti meddržavnih odnosov po drugi svetovni vojni, zlasti neformalna razdelitev na politično in zemljepisno določena Vzhod in Zahod. Evropski varnostni sistem se od skupnostnih varnostnih sistemov v preteklosti ni razlikoval zgolj s postopnostjo nastajanja in s previdnostjo držav, ko je šlo za prevzemanje zadolžitve in mednarodnih pravnih obveznosti, ampak tudi po tem, da poleg ustavno-državnih različnosti upošteva tudi različnost družbenoekonomskih ureditev držav. Kolektivni varnostni sistem Združenih narodov je že povezal države z različnimi družbenoekonomskimi sestavami, vendar so ga v veliki meri zgradili na predpostavki o vsebinski enotnosti zmagovalnih sil v drugi svetovni vojni, kar je predpostavljalo tudi sozvočnost njihovih državnih koristi in v okviru neustrednega pogodbeno urejenega ravnotežja moči v svetovnem merilu.

Evropski varnostni sistem se že zaradi različnih pogledov držav na družbenoekonomsko vsebino miru ne more razviti v sistem kolektivne varnosti, ki bi na območju Evrope zamenjal ali nadomestil univerzalni sistem Združenih narodov. Iz istih vzrokov ne more postati niti regionalna varnostna organizacija.

Kot varnostni sistem, ki nastaja po izrecni volji sodelujočih držav v miru, in izhaja iz potrebe po miroljubnem sožitju ter vzajemno koristnem sodelovanju, bi evropski varnostni sistem lahko oblikoval le do določene mere specifično evropsko kolektivno zavest, toda že s tem bi izdatno prispeval k povečanju mednarodne zakonitosti. Helsinška zaveza sodelujočih držav, da »si bodo prizadevale uresničiti« določila dokumenta, je v formalnem pogledu izpričani zametek evropskega skupnostnega interesa, hkrati pa je jasno, da tedaj – leta 1975 – nikakor ni bilo jasno, ali so države že tudi razvile metode, ki naj pripeljejo v daljšem obdobju do uresničenja tega interesa.

Vse, kar je mogoče reči o skupnostni zavesti evropskih držav (in obeh severnoameriških, zato pa brez Albanije), je zaradi posebnih zgodovinskih razmer, v katerih je Evropa doslej iskala ravnotežje med nasprotujočimi si koristmi, tudi po osmih letih še vedno samo zametek ureditve. Bistvene prvne helsinškega sporazuma so se morale šele uresničiti z ravnanjem držav in deloma se niso izkazale kot skupna podlaga za praktične politike. Tako kot v prejšnjih skupnostnih varnostnih sistemih tudi v evropskem varnostni ni odvisna zgolj od mednarodnih pravnih norm, ampak od tega, ali so v mednarodni ureditvi dozoreli pogoji za njihovo sprejemanje in uveljavljanje. Posameznosti predvidenega varnostnega sistema so obremenjene s političnimi in družbeno-ekonomskimi dilemami, tako, da se o nujnosti spremembe zastarelih odnosov sicer vsi strinjajo, ne pa o tem, kako naj jih spremeni.

V predvidenem varnostnem sistemu so evropske države poskušale urediti odnosov na vseh ravneh so se pojavile tudi države, ki so (lahko) imele nekoliko drugačne cilje od poenoteni in poenostavljenih blokovskih. Pogledi na načine zagotavljanja varnosti so se spremenili in pojavilo se je lahko vprašanje o varnosti držav znotraj istovrstne družbenoekonomske ureditve. V času, ki je minil od Helsinkov, ni manjkalo dokazov, da supersili in voditelji taborov še naprej računata z ravnotežjem moči in da zato obnavljata tekmovalno čimbolj strnjenih taborovskih skupnosti. Toda, prav tako ni manjkalo dokazov, da so se majhne in srednje države oprijele postavk o neodvisnosti in suverenosti, in da je bilo »disciplino« v blokih neprimerno težje vzdrževati. Tudi psihološkega vpliva sprememb ni mogoče zanemariti; v zavesti evropskih držav se je pojavila in – to kaže vztrajanje na madridskem sestanku – tudi vzdržala možnost kooperativnega mednarodnega sistema, čeprav se zdi, da so države sprožile v tem okviru tudi procese, ki so jih pozneje težko obvladale (na primer, stiki med ljudmi in širjenje idej). Oziroma še bolje, sprožile so procese, za katere niso vedele, do kakšnih posledic bodo pripeljali.

Določen obseg konfliktov je bilo mogoče pričakovati, ker se oba tabora nista bila pripravljena brez pridržkov odpri drug drugemu (nista bila niti v enakem položaju), in se je sodelovanje širilo samo do tiste mere, ki jo je še dovoljevala ocena o zadostni notranji trdnosti taborov. Tekmovanje med sistemoma, kakor se še vedno imenuje dolgoročno srečevanje dveh različnih ureditev, je tako v prvem obdobju povečalo obseg spornih vprašanj, toda nesporno je, da je ustvarilo lastno dinamiko, ki je ni mogoče pretgati kadarkoli, poleg tega v instrumentarij premagovanja kriz prispeva metode, s katerimi je možno obvladati vsaj del sporov, oziroma jim odvzeti najhujšo ostrino.

Smisel kompromisa v Madridu bi torej lahko izrazili opisno: kljub spoznanju, da imajo skupine sodelujočih držav različna izhodišča in različne poglede na naravo evropske varnosti, so okviri dialoga dovolj široki, da je v njih mogoče videti obrise spremenjenih odnosov, in da se je – s položajem nevezanih in neuvrščeni držav kot ustvarjalnih posrednic – uveljavila določena tripolna mednarodna struktura v Evropi. To je sicer precej manj od optimalnega, toda ne povsem nepričakovano, če upoštevamo, kakšen zapleten sveženj kompromisov so navsezadnje bili helsinška listina in njena nadaljevanja. Dejstvo je, da se je razširil prostor za gibanje majhnih in srednjih držav, in o uspehu utrjevanja kooperativnega pogleda na mednarodne odnose govori skupnost koristi nevtralnih in neuvrščeni držav, ki tudi izhajajo iz različnih družbeno-ekonomskih ureditev, in nimajo identičnih državnih ciljev.

MOJCA DRČAR-MURKO

Foto: Joco Znidaršič

Za zidove se denar že zbere, toda v njih mora biti tudi življenje

Tema tedna o samoprispevkih v Sloveniji

Poštni predal 29 14

Henrik Ūbeleis
Brane Kūzmič
Portret tedna

Anton Vratuša
Uspešen in strpen UNCTAD
Aktualen pogovor 15

Radikalnost je marsikdaj izraz nemoči

Okrogla miza z mladimi

Branimir Nešović

Diskretni šarm je v moči

Birokracija

Vinko Blatnik

Pred vsako bitko na čelu kolone

O delu in misli Borisa Kidriča 16

Branko Sosič
Odgovornost edinega za Talijin hram

30 let Črnogorskega narodnega gledališča 17

Matic Legiša
Organizmi, ki spreminjajo življenje

Biotehnologija

Božidar Pahor

V »Sternu« se še naprej puntajo

Pravica do soddločanja

Tit Doberšek

Vihar iz prehodnega oblaka

Kenija: predčasne volitve 18

Marjan Sedmak
Zagate obujajo reformo
Mađarska

Bogdan Osolnik
Močan glas proti jedrski nevarnosti

Druga evropska konferenca za jedrsko razorožitev

Mojca Drčar-Murko

Koliko raket in kje v Evropi?

Nadaljevanje ženevskih pogajanj 19

Vlado Šlamberger

Japonci niso za poslovno romantiko

Pogovor z veleposlanikom SFRJ v Tokiu

Ilijo Topaloskim

Janko Lorenci
Jug meditacij, urbaniziranih oaz

S poti po Alžiriji 20

Lojze Kante

Bolj vroče kot drugod v Italiji

Predvolilni vrvež

Alain Decaux

Nikoli pojasnjena nesreča

Uganke druge svetovne vojne 21

Vilko Novak

Maj 1968: mokra petarda ali eksplozija?

V ogledalu časa 22

Hubert Požarnik
Strategija nekega razvoja

Jure Apih

Trženje je znanost sredi življenja

Marjan Mramor

Več administracije, manj pravic

Prejeli smo 23

Ni tovarne, kjer se ne bi dalo še precej prihraniti

Anketa o varčevanju v delovnih organizacijah

Sporazum ne rešuje krize v Libanonu

V žarišču 24

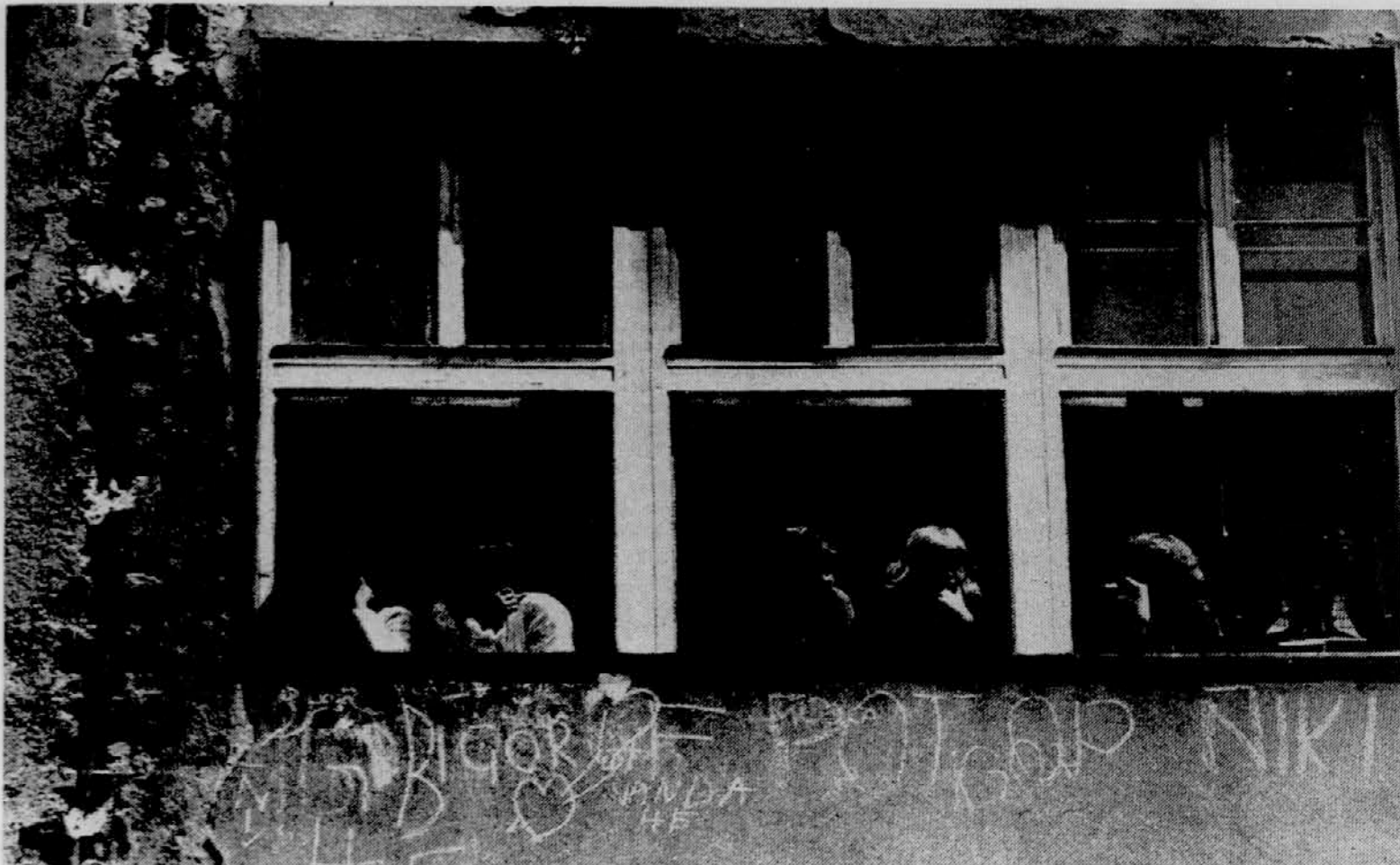

Foto: Miško Kranjec

Pri nekaterih urah je, pri drugih ga ni. Na ta način, kot smo si ga zamislili, ga ta trenutek tudi ne more biti. Morali bi spremeniti strukturo šolstva in uresničiti načelo, da učitelj in učenec drug drugega vzgajata, da je med njima dialektično razmerje. Na določenih točkah to včasih že je, vendar še vedno bolj izjema kot pravilo.

OLENIK: Prihajam s fakultete, ki je svetla izjema. Pri nas, na fiziki, nas je 150 študentov in v takem okolju se da samoupravljati. Kolikor pa poznam druga okolja, so študenti še vedno samo številke. Na Askerčevi cesti v Ljubljani, kjer je filozofska fakulteta, se je v primerjavi s prejšnjimi časi spremenilo samo to, da so posajana nova drevesa. Vsi tako mi pripovedujejo kolegi. Na filozofski fakulteti je malo študentov, ki prihajajo iz delavskih in kmečkih družin. Ko že govorimo o samoupravi, naj omenim, da smo na fiziki pred časom študenti dali negativno mnenje k ponovni izvolitvi nekega profesorja. Potem pa so se mnogi spraševali, ali smo študenti sploh imeli pravico o tem govoriti. Tudi pri študentih se samoupravljanje pogosto zatakne pri podobnih zadevah kot v tozidih. Gradiva so namreč preobila, tako da jih nismo sposobni predelati. Če govorimo o družbenoekonomskem položaju študentov, naj povem, da so se štipendije nominalno in realno znižale in da se sprašujem, kako lahko živi študent, ki dobi mesečno le okoli štiri tisočake. V sedanjih časih se je po mojem mnenju poslabšal predvsem položaj deklet in žena. Če žena ostane doma, to pomeni, da je pritisk

na eno delovno mesto manjši. Tako je alternativno iskanje med spoloma skoraj zamrlo, moški pa spet postaja glava družine.

Kot predstavnik tehnične inteligence naj povem, da so birokrati uspešno dosegli, da se intelektualno in raziskovalno delo slabo ceni. To se čuti že na naši fakulteti. Ob samem študiju dobi človek občutek, da se lahko ukvarja z najbolj abstraktnimi fizikalnimi teorijami, da pa je bolje, če vsako družbeno angažirano aktivnost pusti pri miru.

Mladinska organizacija se ne more boriti za položaj mladih, če njeni funkcionarji ne vedo, kateri so tisti problemi, ki najbolj tarejo mlade.

DELO: Kako pa bi lahko mladi sebe dvignili iz podrejenega položaja in prispevali k resnični stabilizaciji?

KREGAR: Na naši generaciji je ogromno breme. To je prehodno obdobje, ki bo moralo pokazati, kako bomo preživeli. Duhovna kultura in vsi, ki delajo v njej, lahko pokaže na nove ideje in rešitve.

ŠKRABEC: Pravo pot lahko pokaže edino prava marksistična kritika.

VIHAR: Odločilno je konkretno delo. Tam se pokaže, kdo ima voljo delati, kdo pa voljo

in sposobnost razmišljati. Četudi si zastavimo pravilno pot in cilje, vse skupaj pa ostane le pri besedah, smo na ničli. Vsako akcijo moramo izpeljati do konca. Če bi spustili vse ustvarjalne zmogljivosti, če bi se konkretno lotili, pa naj bo to čiščenje okolja ali lepjenje plakatov, bomo uspeli, vsaj za začetek. Seveda pa mora biti prisotna tudi kritika.

SEZAR: S tem se strinjam. Mislim pa, da premalo govorimo tudi o lastni krivdi, o krivdi mladih za sedanjí družbeni položaj in položaj mladinske organizacije.

OLENIK: Preveč poenostavljamo. Mladinska organizacija iz Izole, kjer sem aktivno delal, se je pet ali šest let borila za svoj enakopraven položaj. Vsak dan, brez gradiva, brez intervjujev, brez pompa, ampak delalo se je. Počasi so odpadali oportunisti, nesposobni in karieristi. S premišljeno akcijo se da doseči veliko več kot s hudo radikalnimi potezi, ki so marsikdaj izraz nemoci. Mislim, da je od tega, kako se bo mladina obnašala danes, tudi odvisna bodočnost Jugoslavije.

Tako mladi, ki smo jih zbrali okrog naše okrogle mize. Morda kdo ne bo soglašal z vsem, kar je bilo rečenega. Toda odkrit pogovor z mladimi gosti v našem uredništvu je pač pokazal različne misli in interese. Ni jih mogoče posluševati, seveda pa tudi ne podcenjevati.

30 LET ČRNOGORSKEGA NARODNEGA GLEDALIŠČA

Odgovornost edinega za Taličin hram

Kolikšno ustvarjalno vznemirjenost premore in kakšne odrske novosti lahko prispeva v jugoslovanski prostor gledališče, ki mora v svoji republiki samo nositi odgovornost za razvoj gledališke kulture, in kakšno je delo dveh desetih igralcev, ki na leto odigrajo od 180 do 200 predstav v dvajsetih črnogorskih krajih?

Črnogorsko narodno gledališče iz Titograda bo letos jeseni praznovalo 30-letnico svoje ustanovitve in v tem času je pripravilo več kot 200 odrskih premier. Kaj od tega je prestopilo domači prag in katere doseže sno si, na primer, lahko ogledali v Sloveniji?

Pač nekaj misli ob ogledu zadnjega dela »Gospodska krv« Marka Kavaje v titograjski gledališki hiši s približno 440 sedeži. Gledališče je namreč za letošnje, jubilejno leto skušalo v svoj programski okvir (pet premier na velikem odru in dve na malem) vključiti kar največ domačih del in tako je pri komedijski vsebini seglo po delu enega najplodovitejših črnogorskih dramskih piscev. Kavajevo »Gospodsko krv« so prvič igrali leta 1955 v Nikšiću in jo po štirih predstavah umaknili z odra, češ da je »anacionalna in apolitična«. Napisana je bila po motivih Molièrove komedije »George Dandin«, ukvarja pa se s prebrisanimi potezami privlačne žene, ki vara svojega moža in ga nazven predstavlja kot krivca. Predstava seveda smeši določen del črnogorskega moralnega okolja, kar je bilo (verjetno) v prvem povojnem desetletju še močno spotakljivo dejanje. Sedanju uprizaritvev – od premiere ob koncu marca do sedaj je bilo že približno 30 predstav – je režiser Branislav Mićunović postavil v lahketon komedijski okvir, v katerem je močno poudaril spreminjeno črnogorsko socialno miselnost.

Če lahko za to predstavo trdimo, da dandanes ne bo povzročala družbenih pretresov, pa zato ne manjka drugih. Tako je, recimo, »Prestupna godina« Žarka Komanina, to je najnovejši roman, po katerem je besedilo pripravil in z režiral Blagota Eraković, prazvedbo pa je črnogorsko gledališče imelo sre-

di decembra. S to predstavo in pa z delom »Let na mestu« Gorana Stefanovskega so namreč gledališčniki letos kandidirali za Sterijino pozorje v Novem Sadu. Črnogorska kvalifikacijska komisija je izbrala drugi predlog, in to ji je močno zameril letošnji selektor Sterijinega pozorja Ljubiša Georgijevski. Po ogledu je namreč menil, da je »Prestopno leto« boljša predstava in to ob letošnjem izboru (brez Črnogorcev) tudi javno poudaril. Kot kaže, je morda tudi ta »pripetljaj« vplival na novosadski programski odbor, da je pred dnevi predlagal, naj bi v prihodnje namesto dosedanjih republiških in pokrajinskih izbirnih komisij nastopali selektorji z večjo odgovornostjo do svojega dela.

Ko sva se z direktorjem Črnogorskega narodnega gledališča Miloradom Stojčevićem pogovarjala o letošnjih gledaliških načrtih, je ob tej zadevi menil, da so bile na »Prestopno leto« od zunaj, iz nekaterih družbenih okolij in od posameznikov, pripombe le na izbor komisije, v kateri sicer ni bilo pravih gledaliških ljudi.

»Žarko Komanin je zelo zanimiv pisec in privablja gledalce. Toda to, kar se je dogajalo z nekaterimi njegovimi predstavami, kot na primer s »Pelinovo« in še nekaferimi,« je rekel, »so bile dileme in ugovori neliterarne narave. Mislim, da to izhaja iz tistega, kar imenujemo živo tkivo, kajti Komanin je vedno aktualen in zajema iz sočasne družbene stvarnosti. Zato se lahko najde vrsta zaved, ki si jih nekateri napačno razlagajo. Ljudje so se v delu videli, in potem dobi vsa stvar drugačne razsežnosti. To so nespornosti, ki so nepotrebni in nimajo zdrave podlage. Ne govorim seveda o estetskih straneh njegovih dram.« Dodal je še, da pripombe niso bile take vrste, kot pri »Golobnjaci«.

Sicer pa se je Komanin v »Prestopnem letu« res lotil »vroče teme«, saj je črnogorsko vas in družino Radjevičev postavil v leto 1948, torej v čas, ko je šel po deželi glas, recimo: »Stalin je napadel Tita«. Oče tega časa ne zdrži in se ubije, sin Ilija, zavzet pripadnik idej boljševiške partije, pa se znajde na Golem otoku. To je drama o ideoloških obračunih in o notranjih stiskah ljudi, v gledališkem smislu kar precej razvlečena na dve uri in pol, postavljena kot groteska, ki tu in tam deluje tudi kot farsa.

S slovenskimi gledališči skorajda nobenega stika

V Sloveniji smo črnogorsko gledališče zadnje videli leta 1978 v okviru »Dnevo črnogorske kulture«, ko se je predstavilo z dramatisacijo znamenitega romana Mihaila Laličeva »Vojna sreča«. Zato je razumljiva ugotovitev Milorada Stojčevića, da njihovo gledališče s slovenskimi skorajda nima nobenega stika. Rekel pa je, da je njihovo zanimanje za slovensko dramaturgijo zelo živo, čeprav v zadnjem času niso uprizorili nobenega dela slovenskega dramatika. »To je ena od zelo pomembnih nalog, ker naj bi poleg črnogorskih del igrali tudi dela drugih sodobnih piscev jugoslovanskih narodov in narodnosti. Upravičeno pa moramo besedila, ki so za naše gledalce kar najbolj razumljiva. Slovenska dramaturgija ima določene posebnosti, ki so zelo značilne in jih gledalci verjetno ne bi sprejeli. Mi vemo, da je slovensko gledališče dandanes eno od najnaprednejših v Jugoslaviji, in zelo dobro bi bilo, da bi imeli priloz-

nost slovenske predstave tudi videti. To pa je vse težje zaradi komunikacij, denarja in drugega.« Kaj pa prenosi prek televizije? »Naša televizija deluje v težavnih razmerah. Posname ali pa ne posname eno delo na leto, če sta dve, je to že poseben dosežek.«

Črnogorsko narodno gledališče je za letošnje praznovanje 30-letnice obstoja sestavilo izbran repertoar, v katerem je več domačih iger. Ob tem času se pripravljajo na premiero novega Laličevega dela, in sicer je avtor sam napisal dramatisacijo svojega romana »Dokle gora zazeleni« in jo imenoval »Dani mrtnje«. Obravnava pa čas v letih 1941 in 1942 in pojave kontrarevolucije. »Za Laličeva dela je v Črni gori vedno veliko zanimanje,« pravi Stojčević.

Gorski venec na slavnostni dan

Jeseni bodo postavili na oder veliko delo črnogorske literature, Njegošev »Gorski venec«, in sicer bo to tretja odrska priredba, zadnjo so igrali pred več kot desetimi leti. Sedaj pripravljajo besedilo, premiera pa naj bi bila 26. oktobra, torej na dan ustanovitve titograjskega gledališča. Omenili smo že »Gospodsko krv«, na tako imenovani »veliki sceni« pa načrtujejo še »Maškarado« sovjetskega dramatika Leva Birinskega in prvenec Slobodana Tomovića »Robespierre«. Na »mali sceni« sta navadno na sporedu dve monodrami oziroma igr v manjši zasedbi. Letos so začeli z delom »Pitao sam Krlježov«, in sicer je to priredba pogovorov Bora Krivokapića s Krlježom, uprizorili pa nameravajo še komedijo »Vrtavka« francoskega avtorja Victorja Lanouxa.

Ob Pionirskem gledališču je Črnogorsko narodno gledališče edino, ki skrbi za poklicno raven dramskih predstav v Črni gori. Gostuje praktično povsod, kjer je mogoče, in dobi za to polovico denarja od republiške kulturne skupnosti, za nekaj več kot polovico predstav v domači hiši pa enak delež še od titograjske. Svoji prihodek si okrepi tudi s samoupravnimi sporazumi, ki jih sklepa z delovnimi organizacijami. Tako mu, na primer, da Industrija Import 300 tisoč dinarjev na leto, za kar ji gledališče odigra poljubno število želenih predstav, ne da bi delavci še kaj doplačali. Po predračunu bo gledališče letos potrebovalo skupaj približno 30 milijonov dinarjev.

Milorad Stojčević je pri uresničevanju programa poudaril predvsem dejstvo: imajo premalo igralcev in nimajo ustreznih odrov, kar se pozna zlasti pri gostovanjih. »Sedaj imamo le 21 igralcev. To je malo glede na naloge našega gledališča, ki je nacionalno gledališče in kot edino še toliko bolj odgovorno. Nimamo svoje gledališke akademije, obnavljanje gledališkega sestava od zunaj pa je precej zapleteno. Ni povezano le s kakovostjo igralcev, temveč tudi z možnostmi, ki jim jih lahko nudimo.« Pri vsem tem pa morajo upoštevati zelo različno publiko. »Računati moramo – in to je naša velika drama, da tako rečem – na gledalce z najosodnejšo zavestjo, ki vedo, kaj je gledališče, prav tako pa moramo upoštevati ljudi, ki morda vidijo le eno ali dve predstavi na leto. Lahko bi rekli, da se gibljejo na razdalji od Titograda do Rožaja. Mislim, da pri nobenem gledališču v Jugoslaviji ta problem ni tako izrazit kot pri nas.«

BRANKO SOSIČ

gotoviti množično udeležbo srednjih slojev in inteligence v revoluciji.

Boris Kidrič je v svoji zvestobi partiji ostro zavračal omahljivost in oportunizem v lastnih vrstah, a bi hkrati izredno širok in človeški, ko je šlo za probleme in pravice najširših družbenih plasti. Moč argumentov, preverjanje idej v praksi, dialektična misel, smisel za konkretno in realno podobo problemov in zmoglosti takojšnje presojanja njihovih vrednosti in pomenov – vse to so lastnosti le najmočnejših intelektualnih in revolucionarnih osebnosti.

Pobudnik, organizator in strateg OF

Komunistična partija je ustvarila idejo OF, Kidrič pa jo je kot njen predstavnik uresničil. Že v tem, kako je to nalogo izpolnil, se kažejo njegova velika ustvarjalna moč, njegova neuničljiva energija in prodornost. Z njegovo osebnostjo je povezana ne le enotnost OF, marveč tudi jasna politična usmeritev, vojaška usposobljenost OF in KPS, njena strategija in taktika v najosodnejših trenutkih obstoja slovenskega naroda.

V ljudeh videti zaveznika danes in sodelavca jutri, ne pa sredstvo danes in balast jutri – takšno je bilo intimno izhodišče Borisa Kidriča, kakor ga je pri študiju dokumentov o Kidričevi vlogi v OF ugotovil dr. Janko Pleterški. Vemo, da je Boris Kidrič novembra 1941 zasnoval temeljne točke programa Osvobodilne fronte, med njimi torej tudi peto: »Vse skupine, ki sodelujejo v OF, so se obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih«. In šesto: Po narodni osvoboditvi prevzema na slovenskem ozemlju oblast Osvobodilna fronta slovenskega naroda v celoti.«

Skrb za širino Osvobodilne fronte ni pomenila, da bi razredna logika, razredna dinamika prenehala delovati kot temeljni razlog, zaradi katerega se je slovenska buržoazija odločila za sodelovanje z okupatorjem v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju in Osvobodilni fronti. Prav poljsnjevanje te razredne logike, te razredne dinamike je vedno bila poglavina vsebina Kidričevih diskusij s sodelavci v Osvobodilni fronti. Po drugi strani je prav to bilo temeljno tudi v Kidričevem zagovoru Osvobodilne fronte pred Mosko. Vse narodni značaj Osvobodilne fronte ni v nasprotju z delovanjem razredne dinamike, je poudarjal v tem zagovoru. Toda dodal je še zgodovinsko in človeško pomembno misel: vsenarodni značaj OF ne samo da ni v nasprotju z delovanjem razredne dinamike, ampak je res, da delovanje razredne dinamike takšen značaj demokratizira. Osvobodilna fronta omogoča demokratičen značaj razredne diferenciacije. Omogoča, da se od razredno obarvane reakcije odtrgajo vse tiste najširše plasti in posamezniki, ki razredno k reakciji ne spadajo.

Dr. Janko Prunk pa ob tem ugotavlja, da je Boris Kidrič svojo socialno revolucionarnost nerazdružljivo povezoval tudi s slovenskim narodnim vprašanjem, in to »po cankarjevsko«, z vprašanjem socialne osvoboditve slovenskega delovnega ljudstva in z vprašanjem demokratične federativne zveze jugoslovanskih narodov. Vse svoje politično ravnanje je usmerjal iz teh vzgibov. Povedati pa je še treba, da je imel Kidrič – vsaj za čas NOB – to popolnoma razvidno – dva partnerja, s katerima se je pogovarjal – enakopravno,

poglobljeno, prijateljsko – in katerih mnenja je upošteval. Njegov prvi sogovornik je bil tovariš iz komunističnih partijskih vrst, znanec in sodelavec iz mladosti, vodilni jugoslovanski teoretik, trezen in umiren, toda vztrajen in prepričljiv pri uveljavljanju svoje komunistične zamisli – Edvard Kardelj. O vseh pomembnih političnih odločitvah v slovenski NOB sta se Kidrič in Kardelj temeljito pomenila in jih skupaj sprejela. Drugi Kidričev partner pri političnih odločitvah, pri razvijanju OF in načrtovanju njenih akcij pa so bili člani IO OF, s katerimi se je Kidrič ves čas NOB intenzivno pogovarjal. Do teh ljudi

Edvard Kardelj se je razlogov za izbiro Borisa Kidriča za sekretarja izvršnega odbora OF spominjal takole: »Kidriča smo predlagali za sekretarja izvršnega odbora OF ne le kot predstavnika KPS, ampak tudi kot človeka izjemnih akcijskih in organizacijskih sposobnosti, osebne sugestivnosti in prepričljivosti in zavezanca slehernega načelnega kompromisa... Mislim, da tedaj v Sloveniji ni bilo človeka, ki bi mogel to nalogo opraviti tako uspešno kakor Kidrič.« (Delo, 10. 4. 1978).

je Kidrič imel človeško in politično spoštovanje in z nekaterimi je bil osebno tovariški in prijateljski. Stalni dialogi s tovariši iz IO OF, ki so bili v marsičem drugačnih svetovnonazorskih, kulturnih in političnih nazorov, so dajali OF neverjetno veliko demokratično širino, trdnost in enotnost.

Za Kidriča bi – po besedah dr. Toneta Ferencica – lahko mirno rekli, da je bil pri graditvi ljudske oblasti in slovenske državnosti njen arhitekt, medtem ko so oboje gradile slovenske ljudske množice; slednje je nenehno podpirali tudi sam. Zakaj ni ga bilo v NOB na

Slovenskem politika, ki bi bil pri tej graditvi tako nenehno dejaven, kot je bil Kidrič, saj ga je v vsem osvobodilnem boju pot opdeljala iz Slovenije le dvakrat, in to enkrat v Jajce in enkrat v Beograd. Kar se njegove vloge arhitekta tiče, bi storihi hudo krivico drugim, zlasti Edvardu Kardelju in še komu, če ne bi povedali, da se je Kidrič pogosto, kadar je bil mogoč, posvetoval z njim, ali pa so bile njune zamisli skupne. Ne smemo prezreti niti tega, da sta mnoge zadeve obravnavala oba vodilna organa narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem, to je centralni komite KPS in izvršni odbor OF.

Nauki za današnjo (upo) rabo

Teoretska zapuščina Borisa Kidriča je zelo bogata. Kot ena najpomembnejših osebnosti jugoslovanskega delavskega gibanja med pripravi na revolucijo, v revoluciji pa tudi v povojnem obdobju socialističnega razvoja naše države je Kidrič deloval kot partijski delavec, državnik in marksistični pisec. V predvojnem obdobju je pisal o različnih vprašanjih mednarodnih, ekonomskih, socialnih in drugih odnosov, pa tudi o kulturi. Med vojno je nastalo veliko Kidričevih tekstov z vojaško in politično tematiko. Tudi na Kidričeva dela, ki so nastala po vojni, sta odločilno vplivala čas, v katerem je živel, in problematika, s katero se je ukvarjal.

Najpomembnejša dela iz tega obdobja njegove delovanja in življenja prav zato obravnavajo ekonomske probleme in dileme.

Čeprav je bil Boris Kidrič v povojnem obdobju našega socialističnega razvoja po funkcijah in nalogah, ki mu jih je zaupala partija, predvsem državnik in politični delavec, je vse do svoje smrti deloval kot znanstveni dela-

vec, utemeljitelj in neposredni organizator našega ekonomskega sistema. Z edinstveno delovno in ustvarjalno energijo se je lotil raziskovanja zakonitosti razvoja socialističnega družbe, zasnovanega na družbeni lastnini in kasneje na samoupravljanju, izhajajoč iz tega, da je nujno treba – pa čeprav na samem začetku – raziskati in spoznati nove zakonitosti družbenega razvoja, pa naj so še tako obremenjene z dediščino in inercijo preživetega.

Dr. Viljem Merhar je v razpravi opozoril na aktualnost in svežino te Kidričeve misli danes. Da bi svoje dolgoročne naloge uresničili, moramo po Kidriču:

1. utrjevati in razvijati samoupravne proizvodne odnose, ki morajo premagati odtujenost neposrednih proizvajalcev od upravljanja s presežnim proizvodom;

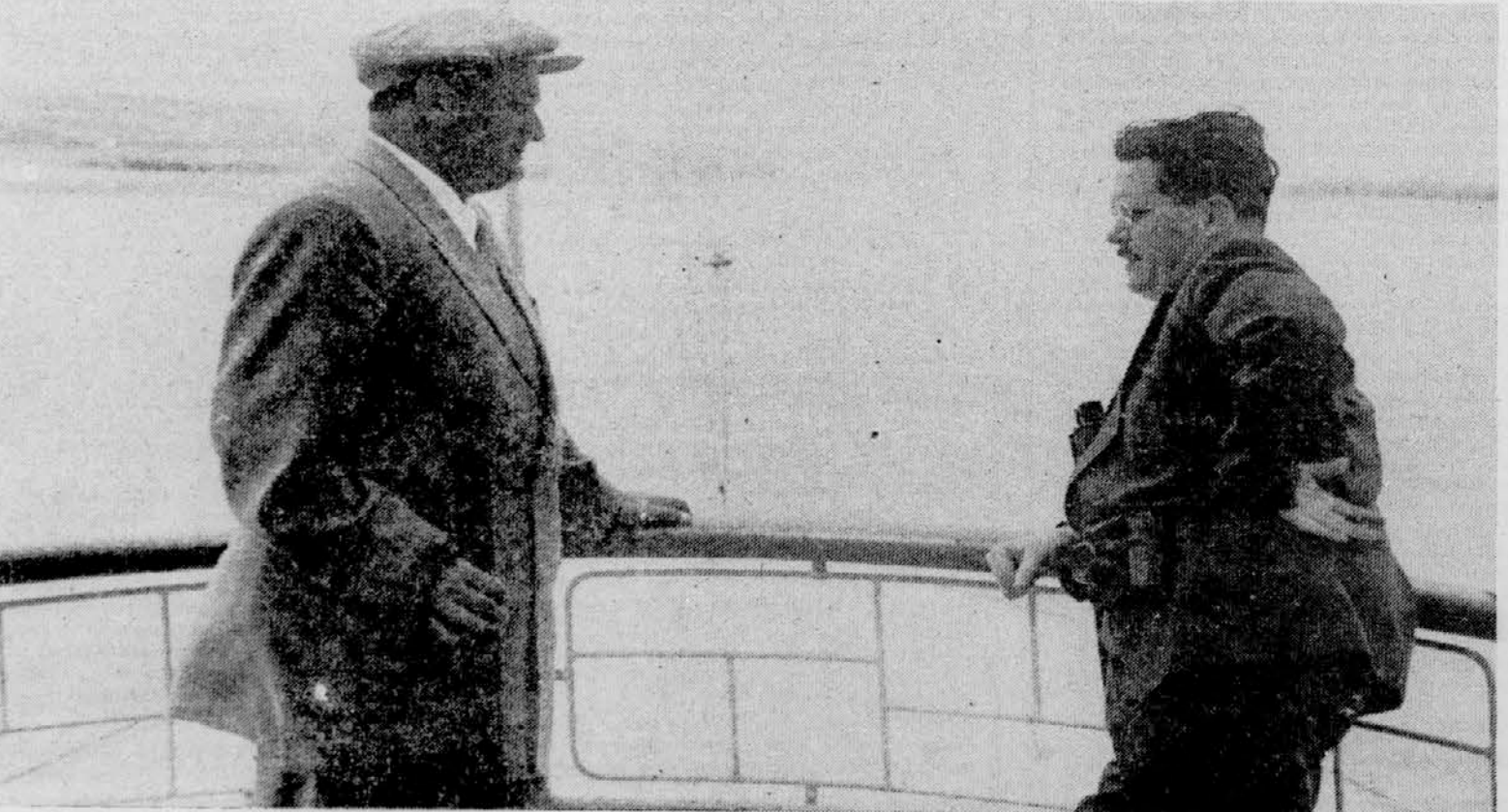
2. uveljavljati objektivne ekonomske zakonitosti, ki morajo v kar največji meri izpodrinuti njihovo administrativno dušenje;

3. obvladovati ekonomske zakonitosti s metodologijo planiranja, to je s planom splošnih proporcij, ki ustrezajo tedanjim možnostim gospodarjenja, ter

doseči dejansko družbeno prilagajanje presežnega produkta in socialistično razpolaganje s presežnim delom.

Vse te zahteve so žive in aktualne še danes. Zato so hkrati tudi žive in aktualne Kidričeve teoretične razrešitve dileme razvoja socializma ob relativno zaostalih proizvodnih silah, ki jih je znal Kidrič razreševati z dosledno uporabo marksistične raziskovalne metode. Zaradi tega je Kidričev pomen prav v

Boris Kidrič in Edvard Kardelj. (Foto: Dokumentacija Dela)

tem, da je pokazal, kako je treba zgodovinsko konkretne okoliščine preučevati in se pri tem zavedati, da so sklepi raziskav rezultat uporabljene metode znanstvene analize in seveda tudi okoliščin, v katerih so nastali.

Kultura naj bo namenjena ljudstvu

Tudi Kidričev odnos do kulture in kulturnih vprašanj – kolikor ga je mogoče izluščiti iz objavljenih razprav, kritik in govorov – je vseskozi povezan z njegovim odnosom do družbenih in narodnostnih silnic v novejši zgodovini slovenskega naroda.

Pomen in vrednost kulturnega dogajanja je Kidrič povezoval v celoto, ki združuje družbene, intelektualne in estetske prvine. V Kidričevem pogledu na kulturo ima najvidnejše mesto njegova misel, izražena na 4. plenumu kulturnih delavcev OF avgusta 1945, namreč:

V zadnjem javnem nastopu na VI. kongresu ZKJ je Boris Kidrič svoja spoznanja pri razvijanju novega ekonomskega sistema strnil v stavek: »Bistvo za celotno problematiko novega gospodarskega sistema, za njegovo sedanje in prihodnje graditev, je vprašanje borbe proti birokratizmu oziroma birokratskim ostankom v našem gospodarstvu; vprašanje borbe za resnično socialistično graditev naše države, torej vprašanje, kako uveljaviti, poglobiti in razširiti tisto, kar je tovariš Tito na tem kongresu imenoval prelomnico v konkretni borbi za socializem, to je upravljanje naše ekonomike po neposrednih proizvajalcih sanih.«

Jenju, brez živnega zanimanja za vse probleme našega javnega življenja, niti naša umetnost, znanost, kultura ne more imeti tvorne pobude.

Helga Glušić ugotavlja, da vsebuje osnovno dilemo v zvezi s kulturo tega časa Kidričeva misel, naj kultura izpolnjuje dve nalogi: naj bo visoko kakovostna in naj bo namenjena ljudstvu. Kidrič je prepričan, da velike družbene spremembe, ki jih je doživelo slovensko ljudstvo, omogočajo celotno spreminjanje kulture. Prepričan je tudi, da ne more, napreden, demokratični koncept jugoslovanstva in slovenskega, nov, napreden demokratični koncept človeštva, svetovljanstva – vrednota, ki je last vseh naših kulturnih velikarov.

Analični razgled po Kidričevih izjavah o literaturi pa dr. Franca Zadravca navaja k temle sklepom:

1. Iztočnice njegovega umetnostnega nazora so bili »velikani duha: ob nji si je izdelal kriterije za razlikovanje resnično umetniškega do navidežno umetniškega.
2. Prepričan je bil, da velika umetnost lahko nastane samo tedaj in tam, kadar in kjer se ustvarjalec poglobi v individualno in družbeno resničnost, kadar jo spozna kot dialektični proces in jo presoja s kriteriji najbolj demokratičnih duhovnih tokov, njegova projekcija življenja pa je nacionalna in svetovljanska hkrati ter demokratična po misli in obliki.
3. V Kidričevi estetiki ni sledov pragmatizma, dogmatičnega utilitarizma, tudi nič trmarjenja o enem stilu. Terjal je estetsko kvaliteto, odklanjal povprečje ter moč umetnine presojal po njenem vplivnem premeru: čim več človečanskega izžarevanja in čara s svojim, kolikor le mogoče ljudskim izrazom, tem zve-

stejša je sama sebi in tem bližja socializmu, ki si ga Kidrič na nobeni pregledanih točk ni zamisljal brez umetnosti.

Pravi mož v težkih časih

Kidričevi sodelavci, poznavalci in raziskovalci njegovega dela in misli so v razpravi na simpoziju prispevali vrsto pomembnih dopolnil za sestavo monografije o misli in delu tega velikana naše revolucije (dr. Antu Bebler, dr. Dušan Biber, dr. Božidar Debenjak, Ivica Gredič, Zdravko Klanjšček, Franca Klopčič, Maks Krmelj, dr. Filip Lipovec, dr. Cveta Mlakar, Ante Novak, Bogdan Osojnik, Janez Stanovnik, Ivan Vlahovič, Jera Vodušek). Nekaj glavnih poudarkov iz njihove razprave:

Zgodovina bo pomnila Kidriča kot moža dejanj, ki je ukrepal naglo in odločno, če je bilo treba, drugače pa previdno, da ne bi s prenapljenimi odločitvami škodoval gibanju, ki mu je pripadal. Iz Kidričevih govorov, zapisov in dejanj veje predvsem njegova stalna nepopustljivost do birokratizma v vseh oblikah: od sektaštva, ki pomeni odtujevanje do množic in nezaupanje v njihovo revolucionarno moč, pa vse do karierizma, »biciklizma«, oportunizma, kompromisarstva ter vseh drugih, družbeno škodljivih »izmov«.

Kidričeva neusmiljena razkrinkavanje različnih pomanjkljivosti in napak v družbi in dosledno upoštevanje načela javnosti dela celo v vojnih in revolucionarnih razmerah sta izjemni ravnanji v celotni zgodovini delavskega gibanja in revoluciji. Malo je bilo voditeljev, ki so si upali ravnati tako. Kidrič se je nedvomno zgledoval po Leninu.

Mlade generacije si danes težko predstavljajo, kakšno breme si je naložil na svoja pleča tridesetletnik kot sekretar izvršnega odbora OF, in kakšna izjemna zgodovinska vloga se je hkrati z njegovim delom in življenjem oblikovala v slovenskem narodu in skupnosti jugoslovanskih narodov.

Kidričeva misel je tudi danes še živa, zlasti pri pojasnjevanju ekonomskih protislovij, ki jih zadnje čase tako močno čutimo v naši družbi, ter pri iskanju poti za posplošitev razvoja proizvodnih sil in socialističnih samoupravnih odnosov. Vendar se moramo ob tem zavedati bistvenega: Kidriču so bili tuji skonstruirani modeli in hipoteze. Vselej je prevrnil rezultate predloženih rešitev v praksi in zahtevali njihovo kritiko ter njihovo popraviljanje ali opuščanje, če so se ali ko so se izkazali za neprimerne. Zato njegovih stališč in rešitev, ki jih je oblikoval ali uveljavljal v svojem delovanju, ni možno uporabljati brez premisleka o značilnostih tedanjih in sedanjih razmer za razvijanje in izpolnjevanje sedanjega, bolj razvitega sistema socialističnega samoupravljanja – še posebej, če se nalog ne lotevamo tako, kot je bil jh letoval in jih razreševal Boris Kidrič.

»Samo dosledna ustvarjalna uporaba marksistične metode da lahko rezultate, ki bodo delo in misel Borisa Kidriča v njegovem času ter njegov pomen za naš poznejši družbeni razvoj, pa tudi za današnji čas, postavili na mesto, ki ga zasluži, s celotnim njegovim deležem v družbenem razvoju socialistične Jugoslavije ter v revolucionarnih izkušnjah našega in mednarodnega delavskega gibanja.« (Sergej Kraigher)

VINKO BLATNIK

POGOVOR Z
VELEPOSŁANIKOM SFRJ V
TOKIU ILIJO TOPALOSKIM

Japonci niso za poslovno romantiko

Odnose med Jugoslavijo in Japonsko lahko ocenimo pozitivno, kot dobre, kar je pokazal tudi obisk donedavnega predsednika skupščine SFRJ Raifa Dizdarevića v Tokiu in japonskih parlamentarcev v Jugoslaviji. Ne bi pa tega mogli trditi za ekonomske odnose med državama. Naj zadostuje le en podatek: pri 290 milijardah dolarjev japonske zunanjetrgovinske menjave je bila Jugoslavija lani udeležena le z okrog 200 milijoni dolarjev.

Takšna je telegrafska ocena jugoslovansko-japonskih političnih in gospodarskih stikov. V pogovoru za Delo jih je osvetlil veleposlanik SFRJ na Japonskem Ilija Topaloski, eden izmed doajenov naše diplomacije, saj predstavlja Jugoslavijo v svetu že 30 let. Z njim se je pogovarjal Vlado Štamberger.

DELO: Lanska blagovna menjava med državama je bila 75 milijonov dolarjev japonskega izvoza, mi smo izvozili na Japonsko le za 25 milijonov dolarjev. Poznavalci pravijo, da so letosnji obeti nekoliko boljši. Mar menite, da so to realne vsote ali ste na strani tistih, ki pravijo, da je japonsko tržišče z naše strani neizkoriščeno?

TOPALOSKI: Podatki so nekoliko nezanesljivi, ker je treba računati, da imajo Japonci fiskalno leto od 31. marca do 31. marca, torej gre za različni obdobja. Po zadnjih podatkih je naš deficit v razmerju 1:2, bil je že 1:7, lani pa 1:3. Pri teh številkah ni upoštevan skupni nastop naših in japonskih podjetij v tretjih državah – zlasti se je uveljavil kot partner – podizvajalec trboveljski Rudis – in dohodek od pomorskega prometa, ki je bil lani okrog 30 milijonov dolarjev. Krivda za tako skromno menjavo je na obeh straneh. Na eni strani Japonci ne naredijo dovolj, da bi se povečal uvoz iz Jugoslavije, na drugi strani pa dela napake naše gospodarstvo, ker se noče spustiti v konkurenco na zahtevnem

Ilija Topaloski (Foto: Tanjug)

DELO: Tudi mi premalo poznamo japonsko miselnost.

TOPALOSKI: Japonci nočejo ničesar narediti na hitro. To je ena njihovih značilnosti, na katero se naši poslovni ljudje nikakor ne morejo privaditi. Za naše gospodarstvenike je takšno »odlašanje« nerazumljivo, ker ne poznajo japonskega sistema, ki se razlikuje od zahodnoevropskega. Japonci nikoli ne dajo takoj odgovora, ko gre za posel ali za pomembnejšo odločitev. Japonski partner zmeraj pravi – posvetoval se bom. Potem to res steče, toda od spodaj navzgor (za razliko od velikih šefov v zahodnoevropskem gospodarstvu, ki so pripravljeni tudi sami odločati). Ko dosežejo konsenz, za kar potrebujejo čas, in ko so res vestransko proučili predlog, zbrali vse podatke – kar jim ob razviti informacijski poslovni mreži po vsem svetu ni težko – so pripravljeni sporazumeti se. In ko sklenejo pogodbo, seveda dolgoročno, potem ta drži, kot bi bila jeklena. V tem se precej razlikujejo od naših poslovnih ljudi, ki na izpolnjevanje dolgoročnih pogodb radi hitro pozabijo, če se jim kje drugje obeta kratkoročni ali enkratni večji dobiček – in ki prehitro obupajo ali hočejo rezultate. Tako so, recimo, čez pogodbo med Honda in Standardom Osijek naši gospodarstveniki že naredili križ, Japonci pa so si vzeli čas in ugotovili, da jih ta posel zanima. Podobno bo kot kaže, z vlaganjem v novi ljubljanski hotel na Gospodarskem razstavišču.

DELO: Nauk za odnose z Japonci je torej delati tako, kot delajo oni: smehljaje, vladno, toda s temeljitim premislekom.

TOPALOSKI: Da. Rad bi še to rekel: na gospodarskem področju premalo izkoriščamo siceršnje dobre stike z Japonsko. Jugosla-

za kompilacijo, dokazano največje na svetu. Njihov pogled, od kar so se odprli v svet – ne smemo pozabiti, da je bilo od 13. do 17. stoletja prepovedano, da bi na japonska tla stopila noga tujca – je usmerjen v to, da gledajo, kaj so odkrili drugi in kaj bi se dalo uporabiti. Sposobni so pobrati vse, kar je najboljše na svetu in iz dveh vrhunskih dosežkov narediti nekaj tretjega, kar je še bolj popolno od originala in potem resnično najboljše na svetu.

Japonski čudež: posnetek boljši od izvirnika

Bistvo pa je, da Japonci morajo že imeti nekaj v rokah, iz česar potem ustvarijo največji dosežek, naj gre za elektroniko, za računalnike, za video tehniko, za robote. Recimo, če danes v video tehniki vidijo zaščitno znamko Nippon (Japonska), potem se ve, da je to svetovni, za druge skoraj nedosegljiv vrh. Dosegli pa so ga tako, da so proučevali vrhunske dosežke drugih, na osnovi teh izkušenj pa potem presežli vse izvirnike in partnerje.

DELO: Omenili ste robote. Znan je podatek, da ima Japonska več robotov (140.000) kot ves drug svet skupaj (100.000). Vsak robot pa pomeni zaposlitev nekaj manj delavcev. Prav zdaj smo brali podatke, da je po letu 1955 nezaposlenost na Japonskem lani prvič spet presegla 2 odstotka. Ali to ne pomeni, tudi večjega odpora zoper uporabo robotov v proizvodnji?

TOPALOSKI: Mislim, da na Japonskem ni strahu, kar zadeva to zvezo med živo delovno silo in roboti. Prvič, podjetja ponavadi ne odpustajo delavcev, ki jih nadomestijo z roboti, ampak jim dajejo nekaj časa manjšo plačo, dokler jih ne prekalificirajo. Drugič, na Japonskem je izredno razvita terciarna dejavnost, tako da nezaposlenost ni hud problem. Drobno gospodarstvo ima spet svoje korenine. Po prebivalcu imajo Japonci največ na svetu športnih terenov, pa tudi raznih lokalov – bifejev, če bi jim rekli po naše, kavarne in drugih lokalov, zlasti pa igralnic (ne iger za denar, ampak avtomate za zabavo – op. p.), skratka, imajo izredno razvito pestro ponudbo oziroma kulturo prostega časa. Zato ni strahu, da bi roboti izvirgli človeka.

Roboti delajo bolje, če zraven ni ljudi

Naj povem kot zanimivost, da sem bil na obisku v tovarni robotov FANUC. Občutek sem imel, kot da sem na drugem planetu ali kot bi bil na nekakšni razstavi, le da niso razstavljene slike, ampak je to prostor, v katerem roboti izdelujejo robote. V tej največji tovarni robotov na svetu je v proizvodnji zaposlenih le sto delavcev, 50 pa v upravi. Čez noč, recimo, nadzoruje ves delovni proces en sam delavec za komandno ploščo. Če kateri od robotov ne dela dobro, dobi delavec signal in odpravi napako. Direktorju sem v šali rekel: Veliko zaupate robotom. In veste kaj mi je odgovoril: Roboti bolje delajo, ko so sami, kot bi bili bolj srečni, če so v tovarni – brez ljudi.

DELO: Ti roboti potem zamenjujejo ljudi tam, kjer je proizvodni proces najbolj nevaren za človeka, recimo v avtomobilski industriji.

TOPALOSKI: Točno. Treba pa je dodati še dve: Američane in Zahodne Nemce so v izdelavo robotov Japonci sprejeli bolj zaradi vpludnosti kot iz potrebe. Naj mi bo dovoljeno, da spet ponovim misel: z roboti so začeli Amerikanci, Japonci so od njih posneli proizvodnjo, jo čudovito izpopolnili in Amerikanci zdaj lahko samo še gledajo, kako so jih Japonci prehiteli.

In drugič, robote vključujejo v proizvodnjo samo v velikih družbah, medtem ko je v majhnih zasebnih podjetjih še ogromno klasičnega izkoriščanja delavca po kapitalu in človeka po človeku.

Japonci so sposobni pobrati vse, kar je najboljšega na svetu in iz dveh vrhunskih dosežkov narediti nekaj tretjega, kar je še bolj popolno od originala in potem resnično najboljše na svetu.

DELO: Omenili ste, da so izkoriščani tudi delavci v večjih podjetjih, vsaj gledano iz našega zornega kota.

TOPALOSKI: Čeravno ima delavec, ko enkrat dobi zaposlitev, zagotovljeno socialno varnost, precejšnje ugodnosti (bonusi, kot so dvanajsta ali petnajsta plača, krediti, če govorim o uradnikih so to organizirane zabave, ki jih plača podjetje, podjetja, ki jim gre dobro, plačujejo šolanje otrokom svojih zaposlenih, zagotovijo jim zaposlitev v podjetju itd.) jih mora drago plačati, saj delodajalec potegne iz njega zadnje atome moči. Čeravno imajo večinoma konec delovnika ob 17. uri, luči po pisarnah gore pozno v noč. Nikomur ne pride na misel, da bi odšel z delovnega mesta, dokler šef še vztraja v pisarni, velikokrat si vzamejo delo domov tudi ob koncu tedna. Da ne govorim o tem, da so trgovine zvečne odprte sedem dni na teden, ker je trgovcem žal za vsak jen (100 jenov je okrog 35 dinarjev – op. p.), ki bi šel v prazno, če bi imeli ob nedeljah prosto.

Priroda je bila škrt

Res pa je tudi, da je Japonec navajen živeti skromno. Priroda je bila do njega zelo škrt, saj mora praktično uvoziti skoraj vse, če iz vzamemo riž. In čeravno imajo narodni dohodek okrog 10.000 dolarjev na prebivalca, večinoma žive, kot bi imeli le 3.000 dolarjev. Zaradi takšnih naravnih razmer jim je tudi delo postalo prirojena lastnost, tu je še želja po večji produktivnosti, neverjetna delovna disciplina in spoznanje, da je od deleža posameznika odvisen obstoj družbe na eni strani, na drugi pa, da bo delavec živel bolje tudi sam, če bo družba bogatejša.

Sklep, ob katerem bi se veljalo zamisliti tudi pri nas, bi lahko bil, povezan z Japonsko: za razvoj ni najbolj pomembno bogastvo, ki ga ima neka država, ampak je najpomembnejši dejavnik – človek. Japonci, ki so praktično brez vsega, saj morajo uvoziti vse surovine, pretežno del hrane, vso nafto, so dosegli več od mnogih držav, ki so nekajkrat bogatejše z vsem tistim, česar Japonska nima.

Sicer pa vas bodo o podrobnostih, zlasti o ekonomskih odnosih Jugoslavija – Japonska in japonskem gospodarstvu seznanili naši trije ekonomski svetniki na veleposlaništvu v Tokiu, ki vas že pričakujejo.

DELO: Ne pustiva jih čakati.

S POTI PO ALŽIRIJI (5)

Jug meditacij, urbaniziranih oaz

To so že alžirske Visoke planote. Malo prej smo pustili za seboj Atlas, ki varuje rodovitnost severa, pokrajina se zdaj zravna in raztegne v neizmernost na vse strani. Zelenine severa ni več, zamenjajo jo pastelni rjavkasto-zelenkasti odtenki, spreminjajo se tudi barve arhitekture: bleščečo sredozemsko belino zgradb na severu izrine barva peska, hiše postanejo oglate, z ravnimi strehami; zakaj bi tudi bile poševne, dež pada tu zelo redko.

A mesteca, na vstopnih in izstopnih cestah opremljena z nekakšnimi miniaturnimi slavlolki, so še vedno dokaj pogosta. Tradicionalna ogrinjala s kapuco, ponavadi temno rjava, tu ponekod še prevladujejo. To so praktična oblačila, potrebna za to ostro podnebje z velikimi temperaturnimi nihanjem. Občutno hladneje je kot v Alžiru. Gostilnica, kjer se ustavimo za petnajst minut, je prava ledenica. Lastnik za nekakšnim keramičnim pultom se veselo reži nepričakovanemu prometu in nam z dvema pomočnikoma, gotovo sinovma, streže s kavo in tradicionalnim metnim čajem – gostje na stolič pred gostilno ostanejo za nekaj minut brez potrebe, a saj se jim nikamor ne mudi (in tudi naračajo ne veliko). Eden naših novinarjev – vse to okolje je za nas po treh dneh na evropskem severu še velika novost – se naglo slika z mimoidočim možakarjem v kapucasti obleki. Možak hiti mimo, a se na prošnjo ustrežljivo ustavi, se da slikati za družinsko fotografijo, potem takoj odide naprej: ljudje so tu očitno res tako znamenito gostoljubni in prijazni, kot je prej, še v avtobusu, rekel eden izmed naših spremljevalcev.

Potem spet naprej po Visokih planotah, tem vmesnem svetu med ozkim zelenim pasom na severu in orjaško Saharo na jugu, svetu, ki ima nekaj od obeh skrajnosti Alžirije. Čez čas se nehamo zanimati za pokrajino, pozornost pritegne spektakel na cesti.

Ob njej sta na čakala dva policista na motorjih. Spremljala nas bosta do upravnega središča te vilaje in potem do mej-te upravne enote. To policijsko spremstvo smo imeli nekaj sto kilometrov, le da so se posadke na mejah vilaj izmenjavale. Policista sta takoj začela delovati. Vozila sta pred nami, se dvigovala na motorjih, vozila občasno brezročno, pospeševala in zadrževala svoja močna stroja, vmes pa ves čas upočasnjevala in pošiljala na rob ceste nasproti vozeče avte. Vozniki v njih so – pač v skladu s svojim temperamento in odnosom do oblasti – upočasnili, zapeljali bolj ali popolnoma na rob, veliko jih je tudi ustavilo. Potrebo po tej imenitni predstavi vsekakor ni bilo, kajti promet je bil redek, pokrajina ravna, cesta široka. A za Alžirijo je bil ta prizor morda vendarle simptomatičen: močna država se ne pomašila razkazovati svoje avtoritete in ljudje ji voljno izkazujejo spoštovanje, zlasti, če je uniformirana. Mi smo se sprva ob tem nenavadnem umikanju sredi velikanske odprte pokrajine hočeš nočeš počutili malo trapasto. Potem se na to hitro navadili.

»Zelena pregrada« naj bi ustavila puščavo

Na robu Visokih planot, puščava ni več daleč. Vse okoli nas, do koder seže pogled, se v svezem vetru upogiba drevesa, segajoča od kolen do pasu. Pred nami je nekaj maket, pred njimi moč v uniformi. Malce »realen« prizor, te makete sredi te zelene nepreglednosti. Tu je eno izmed središč enega velikih alžirskih projektov, tako imenovana »zelena pregrada«. Po vsem obrobju Visokih planot, na meji s Saharo, zasajajo Alžirci pas drevja,

dolg 1200 in širok od 5 do 20 kilometrov, pas, ki naj bi zadržal počasno, a nezadržno napredovanje peska proti severu. Včasih je bil tu, pravi moč v uniformi, kar bogat gozd, toda človek ga je degradiral. Zdaj naj bi prodiranje puščave zadržale neštnevilne sadike borov in cipres, dovolj nezahtevnih, da uspevajo tudi v tem polpuščavskem podnebnju. Ko bo zelena pregrada končana, naj bi prerašala tri milijone hektarov. Orjaški načrt torej, ki ne teče čisto po programu. Spočetka so zeleni pas zasajali predvsem prostovoljci, toda ta prostovoljnost se ni obnesla, in zdaj dela tu tudi vojska. Alžirska armada je nasploh pomembnih javni graditelj. »Mi nismo klasična poklicna vojska,« nam je rekel neki major na gradbišču železniške trase, kjer so velikanske bagerje vozili samo vojaki (Alžirci gradijo zdaj prvo železniško progo po francoskem odhodu), »80 odstotkov svojega časa porabimo za graditev dežele.« Major nam seveda ni govoril o tem, da je vojska tudi sicer obdržala pomembno vlogo v političnem življenju dežele – predsednik Sadli je bil aktiven vojak, vojska tudi formalno sodeluje v oblastnih strukturah na vseh ravneh. No, če se vrnemo k zelenemu pasu: čeprav projekt torej zaostaja za načrti, je to za alžirsko prihodnost zelo pomemben program in jasno znamenje, da skuša alžirska družba s sedaj razpoložljivim naftnim denarjem, ki ga včasih uporablja ekstenzivno in za prestižne objekte, organizirano in z razmislekom vplivati na prihodnost bodočih generacij.

Sahara ima svojo moč

Naposled puščava. Vsekakor pa smo šele na vratih globoke Sahare: do južne alžirske meje je še 1500 kilometrov, toliko kot od Alžira do Pariza. A vse je tako, kot mora biti v puščavi. Asfaltna cesta s svojim kar živahnim prometom je svet zasle in tujec v tem svetu na obeh straneh asfalta, kjer je vsake toliko videti nomade s kamelami in šotori, kjer se kamnita puščava izmenjava s peščenimi sipinami, kjer je vse videti nekam čudno popravljen, kot da bi neštnevilni buldožerji pripravili nečemu orjaškemu namenjenju gradbišče, opravili svoje delo in ga prepustili soncu, vetru in mrzlim zvezdnatim nočem. To okolje ima svojo moč. Drugače eden naših spremljevalcev, alžirski novinar vsaj na videz zelo prozaične narave, pač ne bi začel meditirati o puščavskih ljudeh: o tem, kako se nenehno pomikajo čez globoko puščavo za cilji, ki jih ne moreš prav ugotoviti, o tem, da so mnogi zelo bistriljudje, ki pa kar naprej samo meditirajo (kot on izjemoma) in so morda nesrečni, ker njihov svet počasi in neumljeno izginja; ne fizično, kajti nedotaknjena puščava ostaja dovolj ogromna,

In narava je nekako pravična. Severu je dala rodovitno zemljo in vlago, jugu pa nafto. Nafta in denar, ki ga nafta prinaša, se sicer odlično na sever, a deloma se zdaj, ko se skuša Alžirija razviti malo bolj policentrično, po malem vračata v te enklave oaz in industrijskih centrov. To ustvarja na jugu, ki je stoletja čemal na mestu, novo samozavest, novo dinamiko in včasih tudi visokoletče, najbrž nerealne načrte.

temveč tako, da civilizacija počasi srka njihove otroke.

Vsake toliko pademo v oazo. Spremljevalci, s katerimi smo že domači, napovedujejo te prihode z letalskim besednjakom... zdaj zdaj bomo pristali v oazi... Ta jezik se ves vsiljuje. Puščava se nenadoma brez vsakega razloga konča in zazeleni, spodaj nekeje mora biti voda. Eden izmed nas, dober poznavalec arabskega sveta, je včasih navdušen: to je prava, nedotaknjena Arabija, ponavljaj. A večinoma smo razočarani. Ko se priprejemo bliže, postanejo palme redkeje, umazane od peska in prahu, tla pod njimi gola... in vsaka puščava je seveda zbirališče ljudi, nove zgradbe izrinjajo in požirajo stara idilična jedra, buldožerji, tovornjaki, sveže skopani jarki, kabli in vse druge pritlikave civilizacije in materialnega razvoja se širijo prek starih zelenih mej oaz, čeprav nekako ne bi smeeli biti tukaj. Za ljudi od tod pa seveda vse to

pomeni zboljševanje življenja. Narava je tu zelo trda in ljudje jo zdaj popravljajo.

In narava je nekako pravična. Severu je dala rodovitno zemljo in vlago, jugu pa nafto. Nafta in denar, ki ga nafta prinaša, se sicer odlično na sever, a deloma se zdaj, ko se skuša Alžirija razviti malo bolj policentrično, po malem vračata v te enklave oaz in industrijskih centrov. To ustvarja na jugu, ki je stoletja čemal na mestu, novo samozavest, novo dinamiko in včasih tudi visokoletče, najbrž nerealne načrte. Neki srednji lokalni kader nam je prepričano pripovedoval, da bo jug s svojimi domnevnimi velikanskimi zalogami podtalne vode prej ali slej postal tudi kmetijsko pomemben. Nafta in voda, to da je kombinacija, ki odpira možnosti.

Toda realnost je za zdaj še drugačna. Alžirski jug je še vedno predvsem nekakšna vroča Sibirija, torej dežela z velikim podzemnim bogastvom in revna z razumljivostmi civilizacije. Nič čudnega torej, če morajo oblasti strokovnjakom, ki jih tu potrebujejo, nastavljati materialne vabe. V posameznih južnih območjih, ki jih je država razglasila za prednostna, so plače tudi dva- do trikrat višje kot na severu. Vsako malo večje naselje ima svoje letališče, kjer pristajajo letala z izdelki s severa in od koder si hodijo v civilizacijo oddihovat sem priseljeni strokovnjaki. Za jug je še bolj kot za sever pomembno, da se v časovno strogo omejenem naftnem obdobju vsaj kolikor toliko postavi na noge in se razvije. Kajti sicer se bo v obdobju po nafti vrnil v čas, ko svet urbaniziranih oaz ne bo imel ničesar več ponuditi nomadskim otrokom.

Nova turistična politika

Zabavno je opazovati ta prizorček v hotelu v puščavskem mestu Ghardaia. V predvorju prostornega, imenitnega hotela se gostje že vsaj pol ure spikajo ob privlačno preprogo. Številnega vladnega in sicer zelo ustrežljivega oseba to niti najmanj ne moti – nihče ne poravnja preproge. In to je drugače odlični hotel, precej oddaljen od hotelov, v katerih sicer prenočujejo. Je last ministrstva za turizem in torej državen, kot so praktično vsi hoteli v Alžiriji. Turizem je tu na splošno zanemarljiva veja; za tujce država dolgo ni bila posebno zainteresirana (nekateri topojasnjujejo kot posledico splošne zaprtosti alžirske družbe), za domače turiste je bilo tudi malo storjeno (to je nasledek dolgotrajne usmeritve, ki Alžircu razen zaposlitve in brezplačnega šolstva ter zdravstva ni veliko ponujala). Kolikor so turizem le razvili, so ga v obliki turističnih kompleksov. Od tega pa ni nihče nič imel, nam je rekel neki sobesednik: za Alžirce so bili predragi, za tujce preveč odrezani od normalnega življenja.

Zdaj je v veljavi nova turistična politika. Kar zadeva domače goste, poteka velika kampanja in tudi že akcija za t. i. ljudski turizem. Predvsem na sredozemski obali bodo zgradili vrsto kampinog, kjer bo življenje subvencionirano in poceni. Novo veljavo je očitno dobil tudi tuji turist, ki pa ga bo skušal pritegniti predvsem alžirski zasebni sektor, ki bo lahko gradil tudi hotele in zanje dobival celo posojila. To je del nove politike, ki spodbuja razmah zasebnega sektorja, očitno pa tudi izraz spoznanja države, da se je treba v teh težavnih gospodarskih časih ozreti tudi za »manjvredni« viri dohodka. Pri tem pa je Alžirski, ki nam je razlagal to novo turistično politiko, očitno zelo potrebno, da poudari: »Res se pri razvoju turizma zgledujemo pri Maroku in Tuniziji, ki sta turistično veliko bolj razvita, toda pri tem se ne bomo prosti-tuirali.«

Nemara značilna izjava, kadar gre za odnos Alžircev do tujine, značilna po mešanici rahle agresivnosti in hkrati negotovosti (mlada neodvisnost, zavest o relativni nerazvitosti?) in obenem mirnejše samozavesti (najbrž na podlagi dejstva, da se je država v kratkih 20 letih vendarle zelo razvila). To mešano čustvo-vanje se kaže v številnih prilikah, zlasti če gre za odnos do Francozov. Pri tem je seveda važna starost. Na poti nas je ves čas spremljal televizijski snemalec, mož pri petdesetih, očarljiv človek blagega humora. Nekoč je pogovor nanesel na alžirsko razmerje do Francozov. Snemalec, v francoskih časih gotovo že odrasel človek, se je hipoma preobrazil. Očarljivost je izgnila, ostala je samo še ostra prizadetost in retorično vprašanje: »Kako pa bi vi reagirali, če bi vam bil v lokalih namenjen tak napis: 'Psom in Arabcem vstop prepovedan!' Arabcem na drugem mestu, za psi.« Toda neki mlad alžirski novinar je na vprašanje, ali med Alžirci in Francozi morda obstaja nekakšna Hassliebe, neprizadeto, skotaj začudeno odgovoril: »Ne, zakaj? Francija je za nas država kot vse druge.«

JANKO LORENCI

Fotodokumentacija Dela

japonskem trgu. Prevladuje, menim, še miselnost, da laže prodajamo v ZR Nemčiji in drugih zahodnoevropskih državah. Ne bo pretirano, če rečem, da bi bila realna zunanjetrgovinska menjava med državama 500 milijonov dolarjev letno. Izvozili bi lahko namreč veliko, od rud do vina, od slovenske industrije bi se – od steklarij iz Rogaske Slatine – lahko poskusila tudi Iskra z elektronskimi elementi, tekstili in drugi. Ob naši dobri hrani je prava sramota, če naj mi bo dovoljeno tako reči, koliko prodajo, recimo, hrane na Japonsko samo Bolgari, od jogurta naprej, pa Madžari, čeravno njihova živila niso boljša od naših.

DELO: Morda je krivda tudi v tem, da nekateri naši »ljudski« poslovni običaji niso po japonskem okusu oziroma nimajo dosti stičnih točk s poslovno moralno, na katero Japonci veliko dajo.

TOPALOSKI: Največja slabost naših poslovnih ljudi je nekakšno romantično razpoloženje, da se v tujem svetu predstavljamo takšne, kakršni naj bi bili, in ne takšne, kakršni v resnici smo. To romantičnost bi radi prenesli tudi v poslovni svet. Tega pa Japonci kot izredno natančni ljudje, ki ne priznajo improvizacij, ne prenesejo. Pri njih tisto, kar rečejo, tudi drži.

Japonci so pripravljeni plačati vse, kar je dobro

Lahko rečem – s tem se strinjajo tudi sodelavci, ki so dali časa na Japonskem, sam sem namreč šele deseti mesec – da Japonci Jugoslavije ne podcenjujejo, res pa je, da premalo vedo o nas, tudi po naši krivdi. Mislim, da smo premalo dejavni tudi v znanosti in kulturi; tu bi morali znati bolje izkoriščati smisel Japoncev za vse, kar je dobrega in zanimivega. Vse to so pripravljani plačati, kar zlasti dobro izkoriščajo od naših sosedov Bolgari.

DELO: Na Japonskem se pravijo poznavalci, še zdaj spominjajo kulturnih dogodkov, ki jih je bilo več ob obisku predsednika Tita 1968. leta, nepozabne so naše ikone in frezke, pa Čangolovičev nastop in ni redko slišati tudi za spomine na Slovenski oktet.

TOPALOSKI: Prav to sem hotel reči, da v zadnjih desetih letih ni bilo nič tega, čeravno so Japonci pripravljani nositi vse stroške. To je kaj slabo spričevalo za nas, za naše ambicije. Zdaj bomo poskusili s Pogoreličem, ki bo tu gostoval vse mesce.

vija je bila ena prvih držav na svetu, ki je priznala Japonsko po drugi svetovni vojni in z njo vzpostavila diplomatske odnose. Temu dajejo tukaj večji pomen kot bi v Jugoslaviji. Zlasti je bilo to očitno ob 30. obletnici vzpostavitve odnosov, ki so jo Japonci slovesno obeležili, objavili so članke o Jugoslaviji, pri nas pa je šlo to skoraj neopazno mimo.

DELO: Torej se je Jugoslavija večkrat pojavila v sredstvih javnega obveščanja in verjetno v lepši luči kot sicer.

TOPALOSKI: Jugoslavija je v japonskem tisku prikazana dosti enostransko. Pred tremi leti je bilo polno spekulacij o tem, kaj bo z Jugoslavijo po Titu. Potem so morali priznati, da smo to odbodbe obvladali in da se je naša država pokazala kot zrela družba. Pač pa so bili Japonci zelo enostransko obveščeni o dogajanjih na Kosovu. Dosti črna so tudi poročila o našem gospodarskem položaju. Japonci namreč vse gledajo skozi suhe ekonomske številke. Ne poskušajo prikazati vsaj del uspehov, ki smo jih dosegli v razvoju kot družba, država in ekonomija.

DELO: V tako razvitem gospodarstvu, ob japonskem gospodarskem čudežu, kot ga imenujejo strokovnjaki, imajo drugačna merila.

TOPALOSKI: Japonski gospodarski čudež, če ga že omenjate, ima dve plati: eno so velike družbe, ki jim dobro gre, kjer imajo delavci zagotovljeno socialno varnost in relativno veliko udobje pa se to mora delavec plačati kaj drago. Čisto drugače je v majhnih zasebnih podjetjih, kjer so za delavca razmere izredno težavne. Zato o Japonski ni moč v celoti govoriti o gospodarskem čudežu – ob vsem priznanju za nesluhen gospodarski razmah – saj imajo tudi oni veliko podjetij, mislim, da so ta kar v večini, kjer na delovnem mestu nimajo glasbe ali gimnastike, kjer so nepopisno izkoriščani in delajo v izredno slabih razmerah.

DELO: V od kod potem po vaše ta njihov prodor na svetovni trg, prodor, ki ne samo v Združenih državah Amerike ampak tudi v evropski gospodarski skupnosti sproža vse huje odpre, saj postavljajo visoke ovire, da bi se zavarovali pred poceni in kakovostnim japonskim blagom?

TOPALOSKI: Mislim, podobno kot mnogi poznavalci te dežele, da Japonci niso ustvarjalni narod, toda imajo izredno sposobnost

PREDVOLILNI VRVEŽ

Bolj vroče kot drugod v Italiji

TRST, maja – Dober mesec pred upravnimi in političnimi volitvami je mogoče v Furlaniji-Juljski kraji zaznati temeljne stalnice in spremenljivke v odnosih med političnimi silami, ki jih je izoblikovalo poosimsko obdobje in ki bodo opredeljevale in tudi obremenjevale povolilna sporazumevanja med strankami. Kakšna so ta politična srečanja, med katerimi se stranke obračajo na volivce in druga drugi tudi nastavljajo pasti?

Najprej je treba povedati, da gre v tej obmejni deželi za bolj zagreto predvolilno ozračje kot kjerkoli v Italiji. S tem, da bodo volivci odločali o novih poslancih in senatorjih za rimski parlament, bodo potrjevali stare ali izbirali nove deželne svete v Pordenonu in Trzinu ter v vrsti drugih območnih skupnosti, med katerimi jih je nekaj tudi v Beneški Sloveniji. In slednjič: rezultati sedanjih volitev bodo za stranke že tudi test za nove, saj bodo še pred koncem leta morali dodatno menjati vrsto občinskih svetov, ki jim bodo potekali mandati. Razlogov za posebno pozornost tukajšnjim volitvam je torej dovolj in v političnih štabih strank od Trsta do Rima skrbno izbirajo govornike, ki jih bodo v prihodnjih tednih pošiljali na ulice in trge, med volivce.

Slednjič je treba povedati, da bodo volitve potekale v posebnih razmerah. Gospodarsko krizo še posebej boleče občutijo v nekaterih predelih. Proizvodna dejavnost v Trstu in Gorici je vse bolj šibka v primerjavi z dejavnostjo v Vidmu, ki jih nemara spodbujata tudi potrebna obnova severne Furlanije. Prav tako se gospodarsko dobro drži v Pordenonu, če izzvedamo krizo najhujše italijanske tovarne elektrone in bele tehnike Zanussi, ki jo prav v teh dneh pospešeno rešujejo v Rimu. Te razlike med pokrajinskimi središči poglabljajo stara nasprotja in rojevajo nova, pred katerimi nobena stranka ne more zatiskati oči. Obnavljajo se stare težnje o razdelitvi dežele na dve avtonomni upravni enoti, ki jih zlasti podžigajo nova krajevna politična gibanja, nastala iz odpora proti tradicionalnim strankam.

Trend spremenljivosti politične pomembnosti posameznih zemljepisnih območij v deželi je nemara najbolj občutljivo predstavljal tržaški Il Piccolo pred dnevi v posebni karikaturi: trije prometni smerni kazalci proti deželi, ki so označeni z različnimi letnicami, od njene ustanovitve pred 20 leti pa do konca stoletja, so opremljeni z naslednjimi napisi: 1. Furlanija-Juljska krajina, 2. Furlanija-J. k., 3. Furlanija. Ironija teh antagonizmov je v dejstvu, da so predstavniki Juljske krajine in njenega središča Trsta najbolj glasni v Rimu, medtem ko je slišati ljudi iz Furlanije oziroma Vidma in Pordenona predvsem v tržaški deželni palači, kjer so prav te dni lahko prebrali, da se je v deželnem središču med lanskim in letošnjim marcem spet zmanjšalo število prebivalstva za več kot 3000 in da je prav tako za dobrih 3000 manj delovnih mest.

Stalnice in spremenljivke

V taki zunanji optiki politične stranke torej negujejo svoje stalnice in spremenljivke v komuniciranju z volivci. Največji politični sili v deželi, krščanska demokracija in komunistična partija, vztrajata ob sicer rahlih modifikacijah pri politiki, značilni za drugo polovico sedemdesetih let. Vsaka s svojih izhodišč dokazuje tako na deželni kot tudi na krajevnih ravneh svoj prav in posredno in neposredno razbijata iluzije manjšim strankam, da bodo s svojimi svetovalci lahko bistveno vplivale na temelje bodočega gospodarskega in družbenega razvoja.

Krščanska demokracija je v praksi s 26 svetovalci od 61 kljub dokaj močni koaliciji še z drugimi silami dejansko sama obvladovala politično delovanje deželnega sveta. Tik pred njegovim razpustom je, zagotovo ne brez predvolilnih računov, izsilila izglasovanje zakona, po katerem bo porazdeljenih v prihodnjih letih za dokončno popotresno obnovo

Znatno nazadovanje Liste za Trst utegne vrniti glasove tradicionalnim strankam, med katerimi naj bi jih največ dobili spet socialisti. Toda niti od daleč si nihče ne upa napovedovati povolilnih zavezništva med strankami.

Furlanije in ponovni zagon gospodarstva na Tržaškem, Gorškem in še v nekaterih drugih pasivnih predelih dežele nič manj kot 800 milijard lir. Zaradi različnih krajevnih pritiskov se je ta stranka nekoliko odmaknila od nekaterih postavk osimskih sporazumov in v zameno za mešano industrijsko cono na Krasu zagovarja zdaj center za znanstvene raziskave, ki naj bi dobil mednarodno vlogo.

Rahel politični premik proti centru, ki se je pokazal na lanskem jesenskem deželnem kongresu stranke v Vidmu, po vsem videzu nima pričakovane potrditve v bazi. Na kandidatih listah so namreč večidel imena, ki se sklicujejo na politično zapuščino Alda Mora. Med njimi je najbolj značilen primer deželnega odbornika Sergia Colonija, ki kandidira za poslansko zbornico in se je uveljavil kot

Trst pred volitvami (Foto: Dragan Arigler)

dosleden zagovornik odprtosti dežele do Slovenije.

Komunistična partija ostaja v tem trenutku še najbolj dosledno pri političnih stališčih iz prve polovice sedemdesetih let. Ob zavzetosti za uresničevanje temeljnih postavk osimskih sporazumov šteje za neuspeh tisto, kar šteje krščanska demokracija za uspeh. Gospodarsko krizo, ki zajema večino proizvodnih sektorjev od meji, pripisuje v veliki meri monopolu politike krščanske demokracije, ki je vedno znala nalagati težavna bremena na male ljudi. Tudi zakon o porazdelitvi 800 milijard lir po njenem ne jamči, da se bo v bodoče kaj spremenilo. Zaradi tega se obrača k manjšim laičnim strankam za skupen boj proti krščanskodemokratskemu hegemonizmu. To je tudi edina stranka, ki poudarjeno opozarja na nujnost čimprejnejšega sprejetja globalnega zakona o zaščiti Slovencev. Kontinuiteto politike do Slovencev pa med drugim potrjuje s ponovno kandidaturola Jelke Gerbec za senat.

Listi za Trst, ki je sicer kot množično protestno gibanje še omejena na tržaško pokrajino, po vsem videzu pohajajo napeti patetični besedni naboji in prihaja v neizogibno krizo. Latentne zdrahe v njenem vrhu med pripadniki laičnodemokratskih komponent na eni in njeno centristično dušo na drugi strani so privedle v sedanjih predvolilnih razmerah do odkritega spopada med dosedanjim poslankom Aurelijo Gruber-Bencovo in tržaškim županom Manliom Cecovinijem, iz katerega je slednji izšel kot kandidat za poslansko zbornico. Z zdaj že bivši župan se niti ne udeležuje več občinskih zasedanj, na katerih se pripravljajo na njegovem nasledniku. Nemara je najbolj otipljiv odsev globljih vsebinskih in političnih zadržkov Liste, ki je še do nedavna delala grdo in lepo vreme v občinski palači, njeno temeljno predvolilno geslo, ki je zamenjalo protistrankarsko, protislovensko in protijugoslovansko zmerjanje, značilno za prejšnja predvolilna obdobja. Glase se: »Dokler je Lista, je upanje.« To geslo zdaj ponuja Lista volivcem tudi na Gorškem in v Trzinu.

Socialisti, ki so prav tako kot krščanska demokracija in komunisti plačali v drugi polovici sedemdesetih let svoj davek Listi, a so se na zadnjih krajevnih volitvah spet nekoliko opomogli, nadaljujejo cikcakasto politiko, značilno za stranko, ki hoče biti po vsej sili aktivno udeležena pri političnem odločanju.

Samozavestni tržaški sekretar stranke Arnaldo Pittoni, ki je skoval laično koalicijo z Listo za Trst na tržaški občini in v pokrajini in si hotel s sklicom pokrajinskega kongresa utrditi položaj tik pred volitvami, da bi po njih spet zaigral pomembnejšo vlogo na deželni ravni, se je znašel na parketu. Ta trenutek še ni popolnoma jasno, ali mu je škodovalo koketiranje z Listo za Trst ali kritično nastopanje proti krščanski demokraciji in komunistični partiji, niti če se je samo v Trstu porodila odločitev za njegovo »politično upokojevanje«. Vsekakor se je stranka odločila, da kandidira za poslansko zbornico na svoji listi poraženko in ubežnico z Liste za Trst Aurelijo Gruber-Bencovo.

UGANKE 2. SVETOVNE VOJNE

Nikoli pojasnjena nesreča

General Sikorski, predsednik poljske vlade v izgnanstvu, bi bil moral v noči 4. julija 1943 poleteti z Gibraltarja v London. Toda tja ni prispel. Letalo se je takoj po vzletu zrušilo v morje. Ali je kdo pomagal k smrti Sikorskega in ali je bilo mogoče medtem, ko je letalo na poti iz Kaira v London pristalo v Gibraltarju, izvesti sabotažo?

V noči od 3. na 4. julij je poročnik Lubienski, ki je spremljal tajnika generala Sikorskega, prišel v letalo. Hotel je imeti kovček, v katerem so bila odlikovanja. Moral se je pogajati s stražarji, ki so mu zaprli pot. Naposled so potrkali na zadnja vrata liberatorja. Znotraj so se vrata odklenila in prikazal se je vojak RAF. Lubienski je pojasnil, po kaj je prišel. Poiskal je kovček z odlikovanji. Tajnik ga je prevzel in Poljaka sta odšla.

Torej je bilo kljub straži mogoče priti v letalo.

Samo enkrat? Ne. V nedeljo, 4. julija, okoli sedmih zjutraj je prišel v liberator še nekdo. Prišel je po vreče s pošto. To neizpodbitno dejstvo je postalo znano po naključju. Prchal tega ni vedel, kakor tudi drugi člani posadke ne. Kaplar Hopegood, ki je tedaj stražil v letalu, je izjavil:

»Mož je odšel v prostor za bombe, preden je vzel vreče s pošto.«

Wing Falk – ki je sodeloval v preiskavi – misli, da je Hopegood hotel reči: v srednje oddelke bombnika. Tam so namreč bile vreče s pošto. Toda ta prostor je bil tik pod podom pilotske kabine, tako rekoč pod pilotskim sedežem. Po tem podom pa so bili napeljali kable za krmilne naprave »gor-dole«.

V tem je ves problem. Ali je tisti človek lahko izvedel sabotažo? Opozoriti je treba na to, da je pilot pred vzletom preveril vse, kar zahteva rutina, in da so vsi vzvodi normalno delovali. Ročico je blokiralo šele v zraku. Ali je mogoče računati s tempirano sabotažo?

Prchal je vedno govoril o blokiranju vzvodov. Preiskava je dokazala, da je to nemogoče. Če bi bili vzvodi blokirani, letalo ne bi moglo vzleteti. Prav tako je nemogoče, da bi se zablokirali sami od sebe, ko je bilo že v zraku. Povedati je treba, da je bilo krmilo »gor-dole« pri tej vrsti liberatorja mogoče upravljati po kablilih, povezanih z ročicama: pilotovo in kopilotovo. Kable so tekli po vsej dolžini trupa. V prostoru za bombe je kable varovala kovinska plošča. Toda v repu niso bili zaščiteni.

Med preiskavo so strokovnjaki skušali v enakem letalu poškodovati kable, jih priščititi z zaboji, pritiskati s cunjami itd. Nič se ni zgodilo. Očitno je, da naključnega blokiranja ni bilo.

Med razbitinami letala so iskali morebitne dokaze za blokirano krmilno napravo. Pred poletom ali med njim niso našli nič.

Pa vendar je bilo v sporočilu, ki so ga objavili po nesreči, zapisano, da je letalo strmoglavilo

baje zaradi tega, ker je bila blokirana krmilna naprava »gor-dole«. Sporočilo je tako zanikalo možnost sabotaže. Ta trditve je v nasprotju s prejšnjo.

Zlovesče napovedi

Poljski preiskovalni odbor je bil veliko bolj zadržan. Predvsem je opozoril na dogodka, ki sta zadevala Sikorskega. V marcu 1942 je Sikorski letel z liberatorjem v Washington, kjer naj bi se sestal z Rooseveltom. Med poletom čez Atlantik je neki poljski podpolkovnik zavohal duh po ožgani gumi. Tako je začel iskati in pod neko žimnico je našel tempirano bombo, katere vžigalni sistem je že gorel. Pograbil je bombo, jo odnesel v toaletni prostor in jo ugasil. Pozneje so odkrili, da je bilo podpolkovnikovo duševno zdravje rahlo omajano. Po dolgotrajnem zaslišanju je priznal, da je bila bomba njegova! Kakorkoli že, general Sikorski je tedaj za las odnesel celo kožo.

Dogodek v Montrealu je bil še bolj nenavaden.

Konec novembra 1942 naj bi se general Sikorski tretjič sestal z Rooseveltom. V Montrealu je vstopil v letalo, ki mu ga je dal na razpolago Churchill. Letalo je v trenutku vzleta poglodal motorje, obstalo, se poglodal in vzletelo. Bilo je devet metrov od tal, ko sta dva motorja – hkrati ugasnila.

Pilot je bil izredno hladnokrvnen. Zavil je za 40 stopinj, potegnil kolesa v trup, poletel nad polje in pristal na trebuhu. Letalo so brž izpraznili. Sikorski je bil živ in zdrav. Čez nekaj časa so Američani priznali, da je šlo za sabotažo.

Ne glede na to, kar si je mogoče misliti o gibraltarski zadevi, je treba priznati, da je nesreča v Montrealu zlovesče precedens.

Kaj se je torej zgodilo v Gibraltarju? Sabotaža ali nesreča? Guverner Mac Farlane se je nagibal k človeškemu faktorju:

»Mislim, da je Prchal postal žrtev duševne zmede, zaradi katere si je prvič po toliko letih nadel rešilni jopič. Po mojem mnenju se je duševno sprostil v trenutku vzleta, potem pa se je slabost spet pokazala in v tem je izgubil občutek za orientacijo, tako da je usmeril letalo naravnost v morje. Šele v zadnjem hipu se je zavedel svojega početja. Bilo je prepozno, da bi mogel poskusiti kaj drugega, kot da je ustavil motorje.«

To je prva domneva. Obstaja še ena: ali se je Prchal lagal? Tako namreč meni Rolland:

»Prchal je moral potisniti ročico kakšna dva centimetra in pol preveč naprej, zaradi česar se je letalo nagnilo proti morju, kar smo lahko videli vsi, ki smo bili na letališču. Potem je hotel prikriti svojo zmotno in si je izmisliš tisto zgodbo o blokiranju krmilne naprave.«

Tretja domneva: nesreča naj bi se zgodila zaradi prevelike teže letala ob vzletu. To domnevo je treba zavreči, kajti izvedenci menijo, da letalo ni bilo preobremenjeno.

Četrta domneva: gre za sabotažo.

Kaj izbrati?

Razen če si pomagamo še s peto razlago. Ta temelji na zares nenavadnem dogodku. Med trenutkom, ko se je liberator pognal z začetka steze, in do trenutka, ko se je odlepil od tal, je izgubil vrečo s pošto, ki so jo potem

Sikorski in Churchill (Foto: Robert Laffont)

našli na betonu. Toda letalo, bombnik takšne vrste, mora biti ob vzletu hermetično zaprto. Padec tiste vreče je dodatna uganika. Mogoče bi se z njo dala razjasniti skrivnostna smrt generala Sikorskega.

Nesreča je nerazložljiva, sabotaža ni dokazana

Oglejmo si nekaj dejstev. Vemo, da je v letalu prišel človek, ki je iskal poštno vrečo. Ni vzel vseh. Izbral je tiste, ki jih je potreboval. Druge je prekladal. Nekaj je gotovo: za tistim človekom ni nihče več prišel v sprednji del letala. V tisti del, kjer je prostor za sprednje kolo.

Peta domneva upošteva vse te informacije: letalo vzame zale in drvi po stezi. Zaradi poskakovanja in drhtenja motorjev začne premetavati poštno vrečo. Ena izmed njih se loči in ko letalo vzleti, pade skozi luknjo za prvo kolo. Prileti na betonsko stezo.

Letalo se dviga. Druga vreča s pošto zdrsi proti sprednjemu kolesu. Ko se kolo vrača v ležišče, pritiska na vrečo in jo odrine nazaj v letalo. Pritisne jo k podu pilotske kabine. S tem blokira krmilni mehanizem.

To domnevo je zagovarjal Falk:

»Preučil sem ugotovitve preiskovalnega odbora in zdaj sem še bolj kot kdaj prej prepričan, da se ta razlaga še najbolj ujema s pričevanji, s katerimi razpolagamo.«

Domneva je privlačna, vendar je le domneva.

David Irving mi je po objavi svoje knjige razložil, da vreča s pošto, ki bi jo kolo pritiskalo na žice in kable v liberatorju, ne bi mogla blokirati krmilnega mehanizma »gor-dole«. Naredili so tudi tak poskus in dobili negativen odgovor.

Ali smo tako spet na začetku?

Leta 1969 sta Jacques de Launay in Roger Gheysens srečala pilota Prchala. Živel je v Kaliforniji kot miren upokojenec. Po vojni se je vrnil v Češkoslovaško in z drugimi piloti ustanovil letalsko družbo ČSA. Leta 1948, po »praškem udaru«, je Prchala večkrat zaslišala policija. Tedaj je zvedel, da so v Varšavi nekega Poljaka prepoznali za krivega sabotaže v letalu Sikorskega. Obsodili so ga na smrt. Prchal si je gotovo rekel, da to lahko doleti tudi njega. V oktobru 1950 si je »spodobil« letalo ČSA in pobegnil na Zahod.

Ko sta ga Jacques de Launay in Roger Gheysens spraševala o gibraltarski nesreči, se je Prchal nenadoma naredil, da je vse pozabil. Govoril ni ne o »človeškem faktorju« ne o »eksploziji«.

Ob tej priložnosti je treba opozoriti na pogovor, ki sta ga 5. junija 1944 imela Josif Stalin in Milovan Djilas. Tistega dne je Stalin kar naprej opozarjal na to, naj se Tito pazi Intelligence Servicea. Dejal je:

»Našli so se ljudje, ki so ubili generala Sikorskega. V letalu. Kratko in malo so uničili letalo; nobenega dokaza, nobenih prič.«

Razdvojenost strank in gibanj

V takih strankarskih in medstrankarskih odnosih med velikimi političnimi silami so se znašle v razdvojenem položaju nekatere manjše stranke in gibanja, ki nimajo možnosti za nastop s samostojnimi listami ali pa se ne znajdejo več na valovnih dolžinah z večjimi zavezniki in iztekajoči se mandatni dobi.

Slovenska skupnost, ki ponovno kandidira za deželnega svetovalca Draga Stoka, namerava, na primer, nastopiti tudi na političnih volitvah in se zato dogovarja z nekaterimi gibanji, ki jim je v deželi in izven nje pri sru problematka narodnostnih skupnosti. Republikanci so povedali, da ne bodo več dajali podpore Manliju Cecoviniju za vstop v poslansko zbornico. Gibanje za Trst, ki je nastalo kot neposredna protitež Listi za Trst in vključuje vrsto radikalcev, se je v zadnjih tednih pogovarjalo za skupni predvolilni nastop s komunisti, vendarle se zdi, da niso našli skupnega jezika. Novo gibanje »zelenih«, ki začinja poganjati korenine v Trzinu, utegne najti skupne interese z Listo za Trst.

Vsekakor pa je med vsemi političnimi gibanji, ki nimajo značilnosti tradicionalnih političnih strank, posebej zanimivo avtonomistično furlansko gibanje, ki je imelo že do sedaj v deželnem svetu dva svetovalca. Spritno poglavljenih razprav o zaščiti furlanske jezikovne skupine v zadnjem letu si utegne pridobiti moč. Z njim so se povezali tudi katoliško usmerjeni izobraženci iz Beneške Slovenije, ki jih je razočarala narodnostna politika krščanske demokracije in nameravajo na njegovih listah predstaviti svoje neodvisne kandidature.

Možnosti za Slovence

V mrzličnih prizadevanjih za mesta na kandidatih listah so si v četrtek dopoldne poslednjič sentimentalno segli v roke v tržaški deželni palači dosedajni svetovalci. Šestim od njih je dal svet odvezo, da se lahko vpišejo na kandidatne liste svojih strank za poslansko zbornico in senat. Toda objavljen je tudi podatek, ki kaže, da jih je od 61 kar 10 sedelo v svetovalskih klopih vse štiri mandatne dobe zapored, torej od ustanovitve avtonomne dežele. V strankah mislijo, da je treba svet, ki bo imel v prihodnji mandatni dobi 62 svetovalcev, torej enega več kot dosedanj, pomladiti. In politični analitiki, ki ne računajo na bistvene spremembe pri udeležbi strank s poslanci in senatorji v Rimu, si zdaj že belijo glave o možnih premikih v deželni palači.

Slovinci računajo še naprej na izvolitev treh dosedanjih slovenskih svetovalcev, enega na listi slovenske skupnosti, dva pa na listah komunistične partije. Če bo politična stranka pokazala primerno politično orientacijo, bi se morda po več mandatnih dobah spet vrnil v svet tudi njen slovenski predstavnik. Prav tako ni izključeno, da ne bo prodrl slovenski predstavnik iz Beneške Slovenije na listi furlanskega gibanja. V celem računajo, da utegne znatno nazadovanje Liste za Trst vrniti glasove tradicionalnim strankam, med katerimi naj bi jih največ dobili spet socialisti. Toda niti od daleč pa si nihče ne upa napovedati povolilnih zavezništva med strankami.

LOJZE KANTE

Nobenega dvoma ni v Stalinovi glavi je šlo za Intelligence Service.

In človek se zamisli... Pomočnik načelnika britanske tajne službe v Gibraltarju ni bil junija 1943 nihče drug kot Kim Philby. Prav tisti Kim Philby, ki je že dolgo delal za sovjetsko tajno službo. Mogoče je Philby pod krinko britanskega kontrašpijona izpeljal sabotažo letala – da bi ustregel Stalinu? Če je bilo tako, potem so bile Džilasu namenjene njene besede zares dvakrat dvoumne. Kar pa ne bi bilo prav nič presenetljivo.

Seveda ni nobenega dokaza, da bi bil Philby zapleten v gibraltarsko zadevo. Kljub temu pa poljski general Kukiel še vedno trdi:

»Če je šlo za sabotažo, potem je treba iskati s te strani.«

Prav tako ni mogoče pozabiti, da je doktor Joseph H. Retinger, nekoč diplomatski svetovalec Sikorskega, leta 1950 izjavil, da je gibraltarska zadeva prav gotovo nastala »zaradi sabotaže«. Več poljskih osebnosti je dalo podobne izjave, zlasti še Mikolajsky in vdova generala Sikorskega.

In tako smo pri tistem, kar je bilo ves čas očitno: julija 1943 je bil Sikorski nadelžen za Stalinu in za Churchill. Izginil je natanko v trenutku, ko je bil najbolj nadležen.

Nesreča je nerazložljiva. Sabotaža ni dokazana. Ali bo sploh kdaj mogoče rešiti »uganko Sikorski«?

Konec

ALAIN DECAUX

ANKETA DELA: Kako in kje varčujejo v delovnih organizacijah

Ni tovarne, kjer se ne bi dalo še precej prihraniti

Z inovacijami in izboljšavami so delavci v Iskrini tovarni avtomatskih in varilnih naprav v zadnjih dveh letih prihranili 32 milijonov dinarjev. V kranjski Savi so pred dvema letoma začeli gumene odpadke odvažati v anhovsko cementarno, ki te odpadke sežiga in s tem lahko delno nadomešča porabo mazuta; to je torej prihranek tudi za cementaro, saj kilogram gumenih odpadkov nadomesti 0,6 litra mazuta; lani so iz Save poslali v cementarno okoli 1200 ton gumenih odpadkov. Kranjska tovarna pa je s tem tudi sama prihranila 6 milijonov dinarjev, ki bi jih sicer morala plačati za odlaganje gumenih odpadkov na smetišče. V Bombažni predilnici v Trzinu proizvedejo že 77 odstotkov vse potrebne energije v lastnih malih hidrocentralah. V Metalkini tovarni iz Trčica, ki izdeluje tudi ročno orodje, pa so sami napravili 10 strojev za izdelovanje pil za motorne žage in s tem prihranili za 4 milijone dinarjev deviz.

V zadnjem času pogosto pripravljamo in pozivamo na razne varčevalne akcije, s katerimi naj bi čimbolje izkoristili in smotno porabili dane dobrine. Vendar teh ciljev ne moremo doseči samo z občasnimi akcijami, v katere skušamo pritegniti občane, npr. pri zbiranju sekundarnih surovin, pri varčevanju električne energije ipd. Tudi te so seveda pomembne, vendar pa lahko precej več napravijo v tovarnah; možnosti za varčevanje je v tovarnah precej, lahko sklepamo po pogovorih v nekaterih slovenskih tovarnah iz različnih dejavnosti. V tovarnah so se različno lotili varčevanja in omejevanja materialnih stroškov; samo nekaj primerov, ki jih objavljamo, potrjuje, da je moč povsod poiskati in izkoristiti različne še neizkoriščene notranje rezerve, ki tovarnam lahko prinesejo precej večje dohodke. Ob tem so nam lahko skoraj povsod postregli z dokaj ilustrativnimi podatki o prihrankih, ki so jih dobili s takim ali drugačnim varčevanjem.

Polovica odpadne energije spet v obtoč

Zaradi energetskih zagat in vedno dražje energije so marsikje začeli ukrepati, da bi zmanjšali porabo energije. V Bombažni predilnici in tkalnici Trzin narejajo sami za svoje potrebe že 77 odstotkov lastne energije; imajo namreč štiri mini hidrocentrale, ki izkori-

V anketi so sodelovali: MARIAN ŠARABON, tehnični direktor v Bombažni predilnici in tkalnici Trzin; DRAGO MAZIL, pomočnik generalnega direktorja v Brestu iz Cerknice; JOŽE MIRTIC, glavni direktor v Predilnici Litija; JOŽE OBLAK, direktor v Metalkini tovarni montažnega pribora in ročnega orodja iz Trčica; DRAGO FERLEZ, merilni inženir, in RIHARD AMBROŽ, predsednik komisije za inovacije v Iskrinem tozdu avtomatskih in varilnih naprav (DO Avtomatika) iz Ljubljane; JANEZ PONEBŠEK, direktor razvojno tehnološkega inštituta v kranjski Savi; JANEZ GIANINI, vodja obdelovalnice, v Iskrini tovarni avtomatskih in varilnih naprav; ZDENKA JURANČIČ, direktor sektorja za kakovost in zanesljivost v kranjski Savi; MIRO FORNAZARIČ, direktor tozda »Lahka konfekcija« v kamniškem Utoku;

ščajo potok Mošenik. V njih proizvedejo že 13 milijonov kilovatih ur električne energije. »Z manjšo proizvodno investicijo pa smo dosegli,« je povedal Marjan Šarabon, »da zdaj bolj izkoristimo električno energijo. Na ta račun smo lani porabili za 28 odstotkov manj mazuta. Smotno želimo izkoristiti tudi odpadno toploto, ki nastaja pri hlajenju kompresorjev in odpadnih tehnoloških voda. Računamo, da bomo lahko do zime uredili izmenjevalce toplote, s čimer bi se lahko blizu polovico te odpadne energije ponovno vrnilo v obtoč.«

»Razmišljamo tudi o delni preusmeritvi prvotne proizvodnje. V tkalnici in predilnici bi sicer zdajšnjo proizvodnjo lahko še izboljšali, toda zato bi potrebovali precej naložb za nove stroje. Toda, ko smo tehtali ali bi se dohodkovno bolj splačala posodobitev prvotne proizvodnje ali pa bi se bolj splačalo delno preusmeriti proizvodnjo, smo se odločili za predelavo steklenih vlaken (in drug a mineralnih vlaken) v tovrstne tkanine. Proizvodnjo v tkalnici in predilnici naj bi skrhali za okoli 12 odstotkov in v že tovarniških prostorih bi namestili stroje za izdelovanje steklenih tkanin. Te izdelke bi lahko s pridom uporabila naša elektronska industrija, ki jih mora zdaj uvažati. Zato so nekatere tovarne pripravljene sodelovati. Nahajališča surovin - kremenčevega peska - za to industrijo so v Sloveniji že raziskana in bi nam za zdaj zadostovale.«

Drago Mazil iz cerkniškega Bresta pravi, da so z zmanjševanjem ogrevanja v nekaterih tovarniških prostorih, npr. v centralnem skladišču končnih izdelkov, in z boljšim izkoriščanjem lesnih odpadkov za ogrevanje porabili 560 ton manj mazuta, s tem so prihranili 8,4 milijona dinarjev. »Precej smo privarčevali tudi pri prevozu našega blaga. V zadnjih dveh letih smo že kar polovico prevozov na domačem trgu usmerili na cenejšo železnico (še posebej za daljše razdalje).«

Varčevanje je tudi pomoč drugemu tozdu

»Delovni čas smo v tovarni prilagodili zahtevam proizvodnje: če je, na primer, treba delati v več izmenah, delavci enega tozda prikažejo na pomoč drugemu tozdu, kadar morajo kaj hitro končati. Precej pozornosti smo namenili tudi proizvodnji za izvoz, kar se je v letošnjem prvem trimesečju že kar dobro pokazalo: že v prvih mesecih smo precej izvozili, medtem ko prejšnja leta praktično

hrankov (s pomočjo izboljšav) na delavce: v našem tozdu smo na delavca lani dosegli povprečno 60 tisoč dinarjev prihranka, v delovni organizaciji Avtomatika 3330 dinarjev prihranka (kar je 18-krat manj kot v našem tozdu).

Zakaj ne bi delavce dobil ustrezne denarne nagrade?

Po naših dvehletnih izkušnjah sodeč je očitno, da je skupinsko delo pri iskanju boljših možnosti učinkovitejše in s tem lahko tudi hitreje uresničimo zamisel. Dobre in kakovostne inovacije bodo služile tovarni dlje časa, zato bi morali misliti tudi na boljše nagrajevanje inovatorjev in racionalizatorjev. Zakaj ne bi delavce dobili ustrezne denarne nagrade, če je tovarni s svojim delom omogočil precejšen prihranek?

Precej smo prihranili tudi z novim izdelkom, ki smo ga naredili doma; to je izdelek »ismata«, naprava, ki krmili delovanje obdelovalnih strojev; izdelek je namenjen predvsem za izvoz, delamo ga v manjših serijah (180 do 360 na leto). Z njim smo v dveh letih prihranili kar 14 milijonov dinarjev, ker smo pri izdelavi uporabili domačo tehnologijo in materiale.

Janez Ponebšek iz razvojno tehnološkega inštituta v kranjski Savi pravi, da je med najpomembnejšimi nalogami razvoj novih izdelkov, ki bodo prinašali večji dohodek. Tako se je pred desetimi leti v naši tovarni rodila ideja o novem izdelku za toplotno izolacijo (v obliki plošč in cevi), ki naj bi nadomestil drag uvožen izdelek. Najprej smo konkurenčni tuji izdelek proučili in raziskali v naših laboratorijih, potem pa napravili osnutek za napravo, s katero bi izdelek lahko tudi izdelovali. Glavni del te naprave je po našem osnutku napravil tuji izdelovalec, ker tega pri nas nismo mogli dobiti. Leta 1981 smo s to prototipno napravo lahko že začeli poskusno delati. Danes lahko pokrijemo že več kot polovico slovenskih potreb po tem izdelku. Ko smo naš izdelek primerjali s konkurenčnim, smo ugotovili, da je naš celo boljši. Izdelek nam prinaša dober dohodek.

Poskušamo tudi čimbolj izboljšati tehnološke postopke; z ustreznim izbiro surovin in vulkanizacijskih naprav, s čim bolj optimalno kombinacijo materialov lahko tudi bistveno skrajšamo čas, potreben za vulkanizacijo gume, tako torej lahko povečamo produktivnost. Čeprav skušamo bolj nadomeščati uvožene surovine z domačimi, pa smo še vedno odvisni od uvoza, kajti domačih surovin je premalo. Lani smo z inovacijami prihranili 50 milijonov dinarjev. Toda to še ni dovolj.

Keglišča iz pločevinastih odpadkov

»V Tovarni avtomatskih in varilnih naprav, tozdu v okviru delovne organizacije Avtomatika (sozd Iskra), smo v zadnjih dveh letih začeli bolj izkoristiti razne pločevinaste odpadke, je povedal Janez Gianini. V tovarni delamo okoli 400 različnih izdelkov, manjših serij npr. krmilje za obdelovalne stroje, sisteme za semaforizacijo prometa, za opremo keglišč, protivlomne in protipožarne naprave, varilne avtomatske in ročne aparate ipd. Še pred dvema letoma smo vse različne vrste odpadne pločevine prodajali zbiralnim organizacijam ali pa drugim tovarnam. Toda v letu 1981 smo vendarle začeli zbirati in razvrščati nekatere vrste odpadne pločevine, ki nastaja v proizvodnji. V poldrugem letu smo zbrali in sami spet porabili okoli 40 ton ostankov pločevine in s tem prihranili 2,4 milijona dinarjev. Z zdaj te odpadke zbiramo in razvrščamo sproti, da jih potem lahko po enem mesecu spet ustrezno porabimo. Mesечно zberemo 3 do 4 tone odpadne pločevine. Cesar pa še ne moremo porabiti sami, prodamo obrtnikom in zbiralnim organizacijam.

Podobno je bilo z odpadki do leta 1980 v tovarni Sava iz Kranja. Zdenka Jurančič je povedala, da so do leta 1980 vse gumene odpadke odvažali na smetišče. »V letu 1981 pa smo navezali stike s cementarno v Anhovem, in najprej smo tja samo poskusno odpeljali okoli 20 odstotkov vseh gumenih odpadkov, ki so nastali v proizvodnji. S temi odpadki so začeli v Anhovem kuriti in tako delno nadomeščati druga goriva. Že lani pa je bilo še boljše: na smetišče smo odpeljali samo še 20 odstotkov gumenih odpadkov, 1200 ton pa v anhovsko cementarno, okoli 280 ton pa v tovarno v Rumi. Letos predvidevamo, da bo za smetišče ostalo samo še 5 odstotkov vseh gumenih odpadkov, drugo pa bodo lahko koristno uporabili v Anhovem in Rumi. Na ta način tudi v Anhovem precej prihranijo pri gorivu, saj kilogram gumenih odpadkov nadomesti 0,6 litra mazuta. Tudi v Savi smo tako dovolj prihranili, saj smo lani za prodajo gumenih odpadkov dobili 1,7 milijona dinarjev, če pa bi to še naprej odvažali na urejeno odlagališče, bi sami morali plačati več kot 6 milijonov dinarjev za odlaganje na urejenem smetišču. S tem smo hkrati tudi zavarovali okolje, saj zdaj, ko gume sežigamo v cementarni, ne prihaja do onesnaževanja zraka, ker odpadke kurijo pri visokih temperaturah. Že lani smo zbrali tudi 62 odstotkov vseh odpadnih tehnoloških olj in jih prodali Petrolu in Istra-Benzu za ponovno predelavo. To je dvomno za nas uspeh, če primerjamo, da je odstotek vrnjenih odpadnih olj v slovenski industriji nekajkrat nižji in če upoštevamo, da je v drugih evropskih državah povprečje vrnjenih industrijskih in motornih olj za reciklažo nekaj več kot polovico glede na porabo olj. Poleg teh odpadkov smo lani zbrali tudi okoli 400 ton odpadnega papirja, 240 ton plastične folije, 323 ton odpadnega železa ipd. Lani smo tako za prodajo vseh vrst koristnih odpadkov dobili več kot 7 milijonov dinarjev čistega dohodka. Odločili smo se, da bomo skušali prodajati predvsem neposrednim porabnikom, torej tovarnam, raznim obratom in obrtnikom, ki te odpadke lahko neposredno porabijo.

Naši delavci skoraj vsak dan prihajajo z novimi idejami o čim gospodarnejši porabi odpadkov. Nekaj odpadkov sicer lahko že sami porabimo v proizvodnji, toda še vedno jih moramo večinoma odvažati. Dokler v svetu ne bo preskušena ustreza tehnološka predelava vseh vrst gumenih odpadkov, jih bomo pač še vedno odvažali za kurjenje. To je zdaj nedvomno koristno tudi za anhovsko cementarno, saj z gumenimi odpadki lahko nadomesti okoli 30 odstotkov primarne energije, kar je približno toliko, kot dosegaajo v drugih evropskih državah (ZRN, Avstrija, Švedski).«

Foto: Miško Kranjec

Vsak kosček usnja je moč koristno uporabiti

Izdelovalci usnjenih izdelkov so še posebej v zadnjem času zaradi vrtočljivih cen usnja začeli smotneje izkoristiti usnjene odrezke. »Kajti v ceni usnjene izdelka predstavlja zgolj cena usnja kar 70-odstotni delež,« je povedal Miro Fornazarič iz kamniškega Utoka. »Zato da bi delavce, ki krojijo usnjena oblačila, spodbudili k čim smotrnejšemu izkoriščanju usnja (čimmanj manjših usnjenih odrezkov) in kakovostnemu delu, smo uvedli denarne stimulacije. Tiste usnjene odrezke, ki običajno vedno nastajajo pri krojenju, pa porabimo za izdelovanje usnjene galanterije. Pri tem sodelujemo tudi z nekaterimi našimi kooperanti, npr. iz Tolmina, Drežnice, z zvezo paraplegikov Slovenije, ki delajo različne drobne usnjene izdelke. Skratka, želimo, da bi usnje čim bolj izkoristili, tudi v kombinaciji s tekstilom in drugimi materiali. V usnjarni z boljšimi proizvodnimi postopki lahko napravimo že več cepelincev - kožo torej cepimo v dve plasti. Z zdajšnjimi postopki lahko proizvedemo že 60 odstotkov cepelincev.«

V ŽARIŠČU

Sporazum ne rešuje krize v Libanonu

Sklenitev izraelsko-libanonskega sporazuma o umiku tujih čet iz Libanona po mnenju tujih komentatorjev nikakor ne rešuje niti libanonske krize niti položaja v širših razsežnostih bližnjevzhodne krize. Tudi opazovalci med drugim poudarjajo, da se je Izrael po »zaslugi« ameriške diplomacije spremenil iz netilca vojne v Libanonu v tvorca miru, ki mu menda nasprotuje samo še Palestinci in Sirija. Vsi po vrsti prikazujejo »ameriški mir« v Libanonu kot mir z mnogimi pomanjkljivostmi.

Kriza vsekakor ni rešena. Slišati je, da bi na območjih, ki jih nadzoruje Sirija, utegnili osnovati nekakšno libanonsko vlado, in nekateri ne izključujejo možnosti izrjavajoče vojne, zaradi katere bi izraelske enote morale ostati v deželi, ker Sirija pač ne bi umaknila svojih. Toda vse to ne bo spremenilo novega položaja, ki je nastal s podpisom sporazuma. Povrh bi vse to opravičilo navzočnost izraelskih enot v Libanonu in bi stvarno potrdilo delitev dežele med muslimani in kristjani, delitev, ki se je Sirija ne boji nič manj kot vse druge arabske dežele.

LE FIGARO, Pariz

V pravnem pogledu je sporazum nekaj edinstvenega: njegova izvedba je odvisna od stranke, ki na trojnih pogajanjih ni bila navzoča in je tudi niso vprašali za mnenje - Sirija. Sporazum temelji na domnevi, da bodo Sirici in PLO hkrati z Izraelci umaknili vojaštvo iz Libanona in da bodo šele potem stopili v veljavo ukrepi, ki bodo bejrutski vladi omogočili popolno suverenost nad vsem državnim ozemljem. ... Četudi bi se Damasku posrečilo preprečiti uresničenje sporazuma, si je Izrael že priboril politično prednost. V Washingtonu si je v svojo »politiko odkrnja« polepsal lastno podobo in obitno zboljšal ozračje. Američani se bojijo, da se bodo Izraelci enostransko umaknili do reke Avari in južnem Libanonu, da bi skrajšali frontno črto in zmanjšali svoje človeške in gmetne izgube. V tem primeru bi nastal med sirskimi četami in novimi izraelskimi položaji vakuum, ki ga libanonska armada ne bi mogla napolniti. Samo ameriški oddelek iz mednarodnih sil bi bil zmožen zamašiti to luk-

Nedvomno so podjetja še posebej v zadnjih dveh letih prisiljena skrbneje in gospodarnejše omejevati materialne stroške. Po podatkih iz naše ankete so se hitro in resno lotili varčevanja znotraj podjetij in že v kratkem času dosegli dobre prihranke. Varčevanje v podjetjih je še najmanj zgolj strogo omejevanje vseh potnih stroškov, ki so zdaj že tako hudo omejeni, da so za marsikatero tovarno, dobro izvozno, že zavora za uspešnejše prodiranje na tuji trg. Tujih kupecv pač ne morejo »snubiti« kar po telefonu. Precej večje prihranke lahko v tovarnah zagotovijo na druge načine: to so med drugim izboljšave in novosti v proizvodnji, do katerih pridejo z lastnim znanjem in skupnim delom. To bo torej tovarne vsaj za nekatere stvari reševalo velike odvisnosti od uvoza. Kot kaže, so se morale na žalost zgornji zaostrene razmere, da so znatraj tovarn začeli odkrivati neizkoriščene vire lastnega znanja in sposobnosti. Kot so ugotavljali nekateri sogovorniki, bi delavce k temu spodbudili še bolj, če bi jih ustrezno nagradili.

njo, toda po krvavem napadu na ameriško veleposlanstvo v Bejrutu je slišati v Washingtonu dosti glasov, ki svarijo pred še večjim ameriškim angažiranjem v Libanonu.

FRANKFURTER RUNDSCHAU

Predsednik ZDA more biti vsekakor zadovoljen: posrežilo se mu je, da je z »mišičast« pomočjo, ki so mu jo na terenu zagotovili izraelski prijatelji, položaj povsem zasakal. S tem sporazumom, ki ga je v dveh tednih neprestane potovanja med Bejrutom in Jeruzalemom na pogajanjih v zadnjem hipu izrazil njegov državni sekretar George Shultz, izraelski okupatorji kar na lepem niso več netilci vojne, ki so jo vendarle sami sprožili, ko so lanskega 6. junija vdrli v Libanon, temveč se predstavljajo kot tvorca miru, ki mu bojdja nasprotujejo samo še Palestinci in Sirici. Sirija, katere oborožene sile so v Libanonu od leta 1976 v okviru odvrčevalne arabske sile, pa je kar naenkrat prikazana kot zadnja ovira na poti do »ameriškega miru«.

L'HUMANITE, Pariz

Poglaviten argument, na katerega se sklicujejo Sirici pri zavračanju izraelsko-sirskega sporazuma, je, da je slabši od sporazumov, sklenjenih med Izraelom in Egiptom leta 1978 v Camp Davidu. Sirici ugotavljajo, da je libanonska suverenost kompromitirana zaradi petdesetih izraelskih vojakov, ki v naslednjih dveh letih ostanejo na jugu Libanona. Libanonci jim upravičeno ugovarjajo, da je politika umetnost možnega in da je boljše imeti opravka s petdesetimi kot s 50 tisoč Izraelci. Ob tem ko Sirici ramšljajo o tem, kar je Izraelcem uspelo obdržati, bi morali upoštevati tudi tisto, kar je Libanoncem posrežilo rešiti. Zelo pomemben rezultat pogajanj je ohranitev libanonske enotnosti. Če bi se okupacija še nadaljevala, bi Izraelci utegnili spremeniti južni Libanon svojega prijatelja Saada Hadada v drugi Golan.

LA LIBRE BELGIQUE, Bruselj

Zagrizeno trmo Damaska si je morda mogoče pojasniti predvsem z napakami ameriške diplomacije, ki z izjemo Henryja Kissingerja ni nikoli posebno dobro razumela arabske psihologije. Sirija v Reaganovem načrtu sploh ni omenjena in v dolgih mesecih pogajanj o umiku tujih čet iz Libanona se niso niti zmenili zanjo. Šele potem, ko sta Begin in Džemal odobrila osnutek sporazuma, je šel državni sekretar Schultz v Damask in zahteval od sirskega predsednika Asada, naj podpiše. Za sirskega voditelja bi bilo nedopustno ponižanje, vsiljena rešitev, po vojaških neuspehih, ki jih je Sirija doživela lani, se politični poraz.

CORRIERE DELLA SERA, Milano

Šele drugič v 35 letih je Izrael podpisal sporazum z eno od arabskih sosed. Toda zgodovinski pomen tega sporazuma in občutek olajšanja ob podpisu so zasenčili strahovi, da ta pakt z Libanonom nikdar ne bo uresničen in da ga bo izpodrinila nova vojna s Sirijo.

THE TIMES, London

Ko je Sirija leta 1979 napadla sporazum iz Camp Davida, so se ji pridružile dejansko vse arabske države. Vendar to pot Egipt, Jordanija in Irak (slednji zaradi razlogov proti Siriji) javno odobravajo sporazumi. Neuradno so ta sporazum odobrile Saudska Arabija

Dobro so se v nekaterih tovarnah lotili tudi izkoriščanja proizvodnih odpadkov: ponovna poraba predelanih odpadkov torej lahko dobro nadomesti dražje primarne surovine. Zato so v tovarnah začeli v zadnjih letih skrbno pobirati in razvrščati še uporabne odpadke ter jih uporabljati; to gotovo občutijo tudi zbiralne organizacije, šole in nekateri obrtniki, ki so lahko doslej poceni ali pa celo zastorj dobili zavrnjene odpadke. V tovarnah so torej ugotovili, da je moč s preprostimi ukrepi privarčevati tudi električno energijo. Pogosto pa je težko varčevati s tem, da bi uvožene surovine nadomestili z domačimi; dejstvo je, da je nekaterih predelovalnih zmogljivosti preveč glede na razpoložljive domače surovine.

Povsod lahko torej najdejo vsaj eno pot, po kateri lahko delno omejijo materialne stroške; toda tudi pri varčevanju v podjetjih velja, da zgolj pozivanje in sklicevanje na zavest delavcev ni dovolj, če ni tudi ustrezne gmetne spodbude.

ANICA LEVIN

in druge zalivske države, je pa tudi upanje, da bodo te države poleg Maroka in Tunizije svetovalec Siriji, naj se umakne, ko bo prišel uradni zahtevek iz Bejruta.

Glavni nasprotniki sporazuma so Sirija in PLO (ki imata precej vojakov na libanonskem ozemlju) ter Libija. Vsi trije imajo boljše odnose z Moskvo kot z Združenimi državami. Združene države sicer nimajo nobene možnosti, da bi odstranile to oviro za umik čet, ki jo je delno postavila Moskva, toda všeč jim je misel, da v očeh mnogih arabskih držav sedaj predstavljajo konstruktivno silo na tem področju.

THE GUARDIAN, London

Povečana pomoč Moskve je podprla samozavest Sirije, da je zavrnila sporazum, trdijo diplomati v Damasku, čeprav dodajajo, da je bilo mogoče pričakovati opozicijo Sirije ne glede na podporo iz Moskve.

Odnosi med Damaskom in Moskvo se izboljšujejo vse od konca minulega leta, to je po razočaranju Sirije zaradi sovjetske podpore ob konfrontaciji z Izraelom leta 1982.

Moskva dobavlja Siriji protiletalske rakete, ki jih v glavnem, ne popolnoma, upravlja jo sovjetski specialisti, in tudi nadomešča v bojih uničeno opremo. To je izboljšalo sirska moralo in zmanjšalo občutek osamljenosti te države.

Odkar je leta 1978 Egipt podpisal sporazum z Izraelom, Sirija priznava svojo vojaško slabost v primerjavi z Izraelom. Sovjetska pomoč je ključ za odpravo tega porušenešava ravnotežja, vendar se psihološka in politična »obnova« Sirije lahko izkaže za pomembnejšo, kot so vojaške prednosti, ki jih prinaša novi sporazum, sklenjen med Izraelom in Libanonom.

FINANCIAL TIMES, London

Kot največji notranjepolitični uspeh krščanskega predsednika Amina Džemajela in islamskega premiera Vazana presojajo politični opazovalci dejstvo, da se Damasku doslej ni posrečilo zabiti klina med krščanskimi in muslimanskimi prebivalstvom. Bivši premier Saeb Salam kot zastopnik bejrutskih sunitov in poglavar Družov Megid Arslan sta odobrila sporazum, tako da je v parlamentu zanj glasovalo 80 izmed 91 poslancev. Enajst poslancev z ozemlja, ki ga imajo zasedenega Sirici, se ni udeležilo glasovanja.

DIE WELT, Hamburg

Še nikoli doslej na Bližnjem vzhodu ni bilo tako očitno, da je položaj iz dneva v dan slabši. Vedno znova se potrjuje, da so ZDA nesposobne, oziroma kar je še huje, potrjuje se, da niso nikoli zares nameravale doseči sporazum, ki bi zagotovil umik izraelskih čet z zahodnega brega Jordana in Gaze ter palestinsko samoupravo na teh ozemljih, v skladu s sporazumom iz Camp Davida oziroma z Reaganovim načrtom. Sovjetska zveza pa je zdrgnila na raven priložnostne politično-diplomatske igre, ki uporablja čedalje bolj vojaška sredstva in se zadovoljuje s tem, da vsakokrat znova onemogoči ameriške poteze. Iz te dvostranske nemoči bi se lahko izcimila nova vojna med Izraelom in Sirijo, ki bi lahko imela take nepredvidljive posledice, da se je celo samima supersilama zdelo potrebno v tem trenutku obnoviti medsebojne posvete.

RINASCITA, Rim